

Nafarroako fazeriak: historia, indarrean dagoen zuzenbidea eta legea aldatzeko irizpide batzuk

Roldan Jimeno Aranguren

Aurkibidea

I. SARRERA. II. FAZERIA ETA ERKIDEGO FAZEROA. 1. Fazeriak. 2. Erkidego fazeroak. III. NAFARROAKO FAZERIA HISTORIKOAK ETA GAUR EGUNGOAK. 1. Nafarroaren eta Iparraldearen arteko faze-riak. 2. Nafarroak Araba eta Gipuzkoarekin dituen fazeriak. 2.1. Fazeriak Arabarekin. 2.2. Fazeriak Gipuzkoarekin. 3. Barneko fazeria handiak. 4. Udal arteko eta kontzeju arteko fazeriak. IV. FAZERIAK ETA ERKIDEGO FAZEROAK: ZUZENBIDE ZIBILAREN ESPARRUTIK ATERA ETA ADMINISTRAZIO-ZUZENBIDEAN KOKATZERA BIDEAN (ONDORIO GISA). V. BIBLIOGRAFIA.

I. SARRERA

Espainiako Errege Akademiaren *Diccionario de la Lengua* deituaren ar-bera, *fazeria* hitz nafarra da eta *facero* –mugakoa– hitzetik dator. *Terrenos de pasto que hay en los linderos de dos o más pueblos, que los aprovechan en común*¹. Iribarrenek, *hainbat herri mugakideren arteko larre-erkidegotzat ez ezik, herri bereko auzotarren arteko larre-erkidegotzat ere hartzen du, bai eta larre-erkidego orokor gisa ere, mugakide ez diren herri edo bailaren artean edota auzotar edo pertsona partikularren artekoak izanik ere*, Errege Bardeen kasuan bezala². Egile honen iritzian «paseria», frantseseko *passerie* hitzetik da-torrena, fazeria bihurtuko da Nafarroako eta Frantziako bailaren artean³. Victor Fairenek harreman estua aurkitu uste izan zuen Pirinioetako «fazeria» hitzaren

---

¹ «Facería» hitza, *Diccionario de la Lengua Española*.

² IRIBARREN, José María, *Vocabulario navarro*, Pamplona: Institución Príncipe de Viana, 1984, 245. or.

³ IRIBARREN, José María, *Pasería*. *Vocabulario navarro*, *op. cit.*, 398. or.

eta «passeria» edo «passerie» eta «patzeria» edo «pazzerie» aldaeren etimologiaren eta espainiar eta frantses estatuen arteko gerren ondoriozko nazioarteko itunen artean, hainbat klausula ekonomiko izaten baitzituzten haiek alderdi horiei erantzuteko; horrela bada «paz» –bake– hitzetik eratorriak lirateke⁴.

Nafarroako Foru Orokorrak *villas faceras* zirelakoak aipatzen zituen jada⁵. Fazeriak oso ohikoak izan ziren Erdi Aroko Europan, beste hainbat izenekin. Hori da, adibidez, Arabako eta Gipuzkoako *parzoneria* edo *partzuergoen* kasua edota Aragoiko *alera* deituena. Maria Pilar Alvarez Maurinek interpretazio iradokigarriak egiten ditu Asturias-Leongo toponimiako *facera*, *fazera* formatatik abiatuta. Nafarroan ere aplikagarri izan litezke interpretazio horiek eta, kasu horretan, behin-betiko ezeztatuko lirateke Fairénen teoriak. *Faz* –aurpegi– hitzetik eratorriak lirateke eta hori, berriz, latinezko *facietik*. Adibide batzuetan *facera* hitzak bi lursailen arteko *muga* edo *frontera* esan nahi du, zeina, egilearen ustez, *fatxada* edo *fronte* formatatik garatu bide zen, 977. eta 1049. urteetako bi esanahiren arabera. Beste adibide batzuetan, *abereen larretarako lursail bat* adierazi nahi dela dirudi, beste gabe⁶.

Felipe Arin Dorronsorok irizten zion ez zirela larreen aprobetxamenduak soilik, baita urarenak, su-egurrarenak, ehizarenak eta beste premia batzuenak ere⁷. Ideia orokorrago hori honela azaldu zuen J. Aizpun Tuerok: bi herri edo gehiagoren arteko –edo herrien eta partikularren arteko– mankomunitatea, lursail batzuen jabetzarako eta aprobetxamendurako⁸. Eulogio Zudairerentzat fazeriak, 1856an behintzat, ezaugarri hauek zituen: larreen aprobetxamendu erkidea, abereen bahitze eta isunei buruzko akordioak, basoberen ustiaketa, auzotarren arteko adiskidetasuna⁹.

Mª Pilar Santestebanek eta Joaquin Salcedok, berriz, honela definitzen dute fazeria: hainbat subjekturen artean hitzartutako erkidego bat, lursailen jabetza edo haien aprobetxamendua xede duena; subjektuak komunitateak izan

⁴ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *Príncipe de Viana*, XVI, 61 (1955), 507. or.

⁵ *Nafarroako Foru Orokorra*, VI, I. Titulua, VI. legea, 229. or.

⁶ ÁLVAREZ MAURÍN, María Pilar, *Diplomática asturleonésa: terminología toponímica*, León: Universidad de León, 1994, 179.-180. or. Etimologia hori beste egile batzuek ere aipatua zuten. Hala adierazten du ZUDAIRE HUARTE, Eulogiok, lan honetan: Facerías de la cuenca Baztan-Bidasoa, *Príncipe de Viana*, XXVIII, 106-107 (1967), 97-126. or. eta XXVIII, 108-109 (1967), 92. or.

⁷ ARÍN Y DORRONSORO, Felipe, *Problemas agrarios. Estudio jurídico-social de las corralizas, servidumbres, montes y comunidades de Navarra*, Heraldo Segoviano, Imp. Carlos Martín, 1930.

⁸ AIZPÚN TUERO, Jesús, Comunidades de bienes, Facerías, Vecindades Foranas y Servidumbres. *Curso de Derecho Foral Navarro. I, Derecho privado*, Pamplona: Estudio General de Navarra, 1958, 94. or.

⁹ ZUDAIRE HUARTE, Eulogio, Facerías de la cuenca Baztán-Bidasoa, *op. cit.* 96. or.

daitezke (herriak, udalak) edo norbanako partikularrak. Fazeria edo elkarrekiko larreen euskarri diren lursailak, gehienetan, mugakideak izaten dira. Fazeria horiek izan daitezke nazioartekoak, probintzia artekoak, udal artekoak, kontzeju artekoak, bai eta herrien eta norbanako partikularren artean adostuak ere; non kokatuak dauden kontuan hartuta izan daitezke menditarrak edo mendiko faze-riak, erriberakoak edota ibarbasokoak¹⁰. «Fazero» terminoa, berriz, bai fazeria- ren xede den lursailari (mendi fazeroa, larre fazeroa) eta bai fazeriaz baliatzen den subjektu bakoitzari aplikatzen zaio (herri fazeroak, erkidego fazeroa). Muga inguruetakoa aprobetxamenduak «larre fazeroen» gainean egin ohi dira, eta esan- dako larre horietan sartzen dira «belarra», berez hazten dena bai landu gabeko lurretan eta bai uztak bildu ondoren soroetan irteten dena, eta bai abereentzat jangarriak diren zuhaitzen gainerako fruituak ere (ezkurra eta pago-ezkurra). Larreak ez ezik, aprobetxamendu fazeroen barruan sar daitezke basoaren us- tiaketa (zur eta su-egurretarako, arbola-adarrak, orbela, ikatza), iturri eta uren erabilera, bai eta harria ateratzeko ere. Mota askotako funtzionamendua izan dezakete (hitzezko akordioak, junta jakin batzuk, etab.) eta Nafarroako Diputa- zioak edo Gobernuak begiratuko ditu ongi balia daitezen¹¹.

Nafarroako dokumentazio historikoan, Alejandro Arizkun ohartu zen be- zala, fazeriek hiru esanahi desberdin zituzten¹²:

1.a. Udalerrri mugakideen arteko akordioak ziren baliabide jakin batzuen erabilpen erkidea arautzeko. Akordio horiek sinatzeko arrazoien artean, uren eta belarraren probetxu erkidearen arautzea nabarmentzen da. Baina fazerietan ba- dira arautu premia duten lurzoruaen beste aprobetxamendu batzuk ere: su-egu- rra ateratzea, garoa eta otea abereen inaurkinetarako, karea lortzea soro-lurren ongarritarako, etab. Zenbait dokumentutan *fazeria* hitza baliabideen aprobetxa- mendu erkiderako akordioak izendatzeko soilik erabiltzen bada ere, beste ba- tzuetan, erkidego auzoen arteko akordio guztietara zabaltzen da hitz hori, edukia edozein dela ere.

2.a. Zenbait alditan, akordio fazeroek ez dute baliabideen erabilpenerako erregulaziorik jasotzen; beste erkidego baten lursailletara sartzen direnei dagoz- kien zehapenak ezartzera mugatzen dira: zigor horiek nola aplikatu behar diren eta nortzuk diren haiek aplikatzeko aginpidea dutenak. Beste erkidego baten jabetzako abereek zegozkien mugak igaro zituztela edo finkatuta zeuden bal- dintzak hautsi zituztela interpretatu zutelako, erkidegoko auzotarrek abere ho-

¹⁰ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar eta SALCEDO IZU, Joaquín, Facería. *Gran Enciclope- dia Navarra* (GEN), V, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1990, 63.-64. or.

¹¹ *Ibidem*, 63.-65. or.

¹² ARIZKUN CELA, Alejandro, Las facerías en el Pirineo navarro: una perspectiva historico-e- conómica, *Iura Vasconiae*, 1 (2004), 303. or.

riek bahitu edo haragitarako hiltzen bazituzten, liskar eta gatazka asko piztu ohi ziren. Kasu honetan, akordioek bake-hitzarmenen izaera dute eta gatazkak eta berorien ebazpenak bideratzen ahalegintzen dira, arau instituzionaletara jo eta haien barruan konpon daitezten.

3.a. Beste zenbaitetan, fazeria terminoa udalerrri mugakideen artean baliabideen aprobetxamendu erkideak izendatzeko erabiltzen da, akordio-agiririk tarteko izan gabe.

II. FAZERIA ETA ERKIDEGO FAZEROA

Ezaguna da *fazeriaren* eta *erkidego fazeroaren* arteko bereizkuntza, *Foru Berrian* jasota dagoen bezala¹³. *Fazeria* jabetza kolektibo edo pribatuko hainbat lursailek elkarrekiko duten nolabaiteko zortasuna da. Fazeriaren lege-araubidea hitzarmen edo itun bidez ezar daiteke, beste kausa batzuen artean. Bestalde, *erkidego fazeroa* deitua aprobetxamendu solidario jakin baterako erkidego bat eratzen duten hainbat titular elkartzea eta bat egitea da. Erkidego horiek solidarioak edo amankomunekoak izan daitezke; alde hori *Foru Berriko* 377 eta 378 legeetan arautzen da, hurrenez hurren. Amankomuneko erkidego fazeroek ez dute zatiketa ametitzen, komuneroek aho batez onartzen duten kasuan ez bada; batek bere eskubidea gauzatuko ahal badu, beharrezkoa da guztiak bat etortzea. Erkidego fazero solidarioetan, aldiz, komunero bakoitzak berez eta bakarrik egikaritu lezake oso-osorik bere eskubidea, beste titularrekiko izan lezakeen erantzukizunaren kaltetan izan gabe.

1. Fazeriak

Foru Berriko 384-386 legeek erabakita utzi dute hainbat egilek –Alonso¹⁴, Arin Dorronsoro¹⁵, Lacarra¹⁶ edo Aizpun¹⁷, gehiagoren artean¹⁸– fazeria-

¹³ Bereizkuntza horri dagokionez, ikus, adibidez, SANCHO REBULLIDA, Francisco, El sistema de derechos reales en el Fuero Nuevo de Navarra, *Anuario de Derecho Civil*, XXVII, 1974, 67.-90. or.; SALINAS QUIJADA, Francisco, *Manual de Derecho Civil Navarro*, Pamplona: Aranzadi, 1980, 148.-151. or.; ARREGUI GIL, José, Comentario a las Leyes 379.-392. or. Manuel Albaladejo (zuz.), *Comentarios al Código civil Compilaciones forales*. 38. tomoa, 1. lib., Madrid: EDERSA, 2002, 162.-242. or.; ALLI ARANGUREN, Juan Cruz, *La Mancomunidad del Valle de Roncal*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1989, 294.-295. or.; SABATER BAYLE, Elsa, *Derecho civil navarro. Parte General; Obligaciones, estipulaciones y contratos; Derechos reales*, Pamplona: Marcial Pons, 2009, 363.-364. or.

¹⁴ ALONSO, José, *Recopilación y comentario de los Fueros y Leyes del Antiguo Reino de Navarra, que han quedado vigentes después de la modificación hecha por la Ley Paccionada de 16 de agosto de 1841*, Madrid: Saavedra y Compañía, 1848-1849. Berrargit. Bild. Foru Zuzenbidearen Liburutegia, 1 eta 2 zk., Pamplona: Diputación Foral de Navarra, 1964. 2 lib.

ren izaerari buruz piztutako polemika, iritzi izan baitzioten fazeriak 1743 eta 1744ko Gorteetako 19. legean, Nafarroako Diputazioaren akordioetan –hala nola 1896ko maiatzaren 30ekoa, 1846ko abuztuaren 10ekoa eta 1885eko abuztuaren 16koa– eta Auzitegi Gorenaren 1894ko otsailaren 22ko epaian oinarritzen ziren erkidego edo titulartasun erkideko erakundeak zirela.

Horrela bada, 384 legeak xedatu zuen fazeria jabetza kolektibo edo pribatuko zenbait lursailen arteko elkarrekiko zortasuna dela. 385 legearen arabera, bestalde, fazerietan abereak eguzkitik eguzkira bazkatu ahalko dira lursail faze-roan, baina ezingo dira hurbildu ereinda dauden soro-lurretara, ez eta uzta bildu zain daudenetara ere.

Beraz, Elsa Sabaterrek dioen bezala, fazerien sortzeko arrazoia da herri mugakideen arteko muga inguruko lursailetakoa larreak elkarrekin aprobetxatzea, baina ez du ezerk eragozten beste aprobetxamendu batzuetarako eratzeari. Kasu horretan legoke, adibidez, su-egurraren aprobetxamendua. Fazeriak elkarrekiko zortasun gisa konfiguratu dira juridikoki. Zortasunak diren neurrian, fazeriak zatietan eta bereiztekin dira beren funtsarekiko. Printzipioz, eskubide iraunkor gisa hartzen dira, baldintza jakin batzuen pean eratu direnean salbu, Foru Berriko 395 legeak xedatzen duenaren arabera. Fazeriak *inter vivos* edo *mortis causa* egintzen bidez eratu eta transmititu daitezke, kostu bidez eta dohainik. Aplikagarri zaie 406 legea, iraungitzeko zergatietan dagokienean¹⁹.

2. Erkidego fazeroak

Zaila gertatzen da herrien artean eraturako erkidego fazeroen jatorri historikoa behar bezala arakatzea, baina begi-bistakoa dirudi haiek eratu zirenean, lursail bateko larreez baliatzea zela erkidego haiek sortu zituzten azientza-jabeen xedea eta helburua.

Gaur egun, erkidego fazeroa –Foru Berriko 386 legean dago arautua– aprobetxamendu solidario jakin baterako erkidego bat eratzen duten hainbat titularren bat egite edo elkarketa da. Erkidego zatigarria da, nolaz eta ez zen den-

¹⁵ ARÍN Y DORRONSORO, Felipe, *Problemas agrarios*, op. cit.

¹⁶ LACARRA MENDILUCE, Victoriano, *Instituciones de Derecho Civil Navarro*, Pamplona: Imprenta Provincial, 1917 eta 1932. 2 lib. Berrargit. *Instituciones de Derecho civil navarro*, Bild. Foru Zuzenbidearen Liburutegia, 6 zk., Pamplona: Diputación Foral de Navarra; Aranzadi, 1965.

¹⁷ AIZPÚN TUERO, Jesús, Comunidad de Bienes. *Curso de Derecho Foral Navarro, I*, Pamplona, 1958, 102. or. eta hurrengoak.

¹⁸ *Ikus* sakonago GALÁN LORDA, Mercedes eta ZUBIRI JAURRIETA, Amparo, *Los términos faceros de la Merindad de Pamplona. Estudio histórico-jurídico*, Pamplona: INAP, 2005, 69.-88. or.

¹⁹ SABATER BAYLE, Elsa, *Derecho civil navarro*, op. cit., 363.-364. or.

bora jakin baterako edo betiko zatiezin gisa eratu, eta kasu horretan salbuespen izaeraz soilik zatitu ahal izango da, hau da, epailearen iritzian zatiezintasunean irautea larriki kaltegarria den kasuan soilik eta bakarrik, 387 legearen arabera. Erkidego fazero bat existituko bada, beharrezkoa da hainbat titular elkartzea edo bat egitea beren ondasunen aprobetxamendu zehatz bat partekatzeko asmoarekin, aprobetxamendu hori parte-hartzaile guztientzat onuragarri izatea eta subjektuek xede horietarako erkidego bat eratzea. Hortaz, aprobetxamendu solidarioako eraturako erkidegoa da (377 legea, amankomuneko erkidegoari buruzkoa eta 378 legea, erkidego solidarioari buruzkoa), hiribildu edo herri artean era daitekeena. Kuotarik edo ekarpenik existitzen ez bada, zatiketan auzotarren kopurua hartuko da aintzat.

Elsa Sabaterrek gogoratzen du erkidego fazeroen araubide juridikoak doktrinak era asegarrian ebatzi ez dituen zailtasunak planteatzen dituela²⁰. Zehatzago esanda, jada aipatutako 386 legeko aprobetxamendu «solidarioa» eta amankomuneko erkidegoen arauetara jotzea (377 legea) bateraezinak dira, amankomunitateko arauak, izan ere, erkidegoan sartzen ez diren lursailaren gainerako erabilerei aplikagarriak bailirateke. Beste zailtasunetako bat erkidegoaren izaera zatigarrian datza, nolaz eta ez zen, bere garaian, denbora mugagaberako edo betiko zatiezin gisa eratu. Baina, kasu horretan, salbuespen izaeraz soilik zati litezke, hau da, epailearen iritzian zatiezintasunean irautea larriki kaltegarria denean, 387 legeak jasotakoaren arabera. Jurisprudentziak sobera zalantza erakutsi ditu aipatutako zatiketa gauza daitekeen edo ez ebazteko orduan, nahiz eta, azkenean, gainetik bada ere, aukera hori aitortu duen, hori bai, kaltearen larritasunari zorrotzasun berezia eskainiz epailearen irizpenean.

III. NAFARROAKO FAZERIA HISTORIKOAK ETA GAUR EGUNGOAK

Alfredo Floristanek Nafarroan indarrean zeuden hirurogei fazeria zenbatu zituen, guztira 18.220 ha-ko hedadurarekin. Gaur egungo errealitatea erkidego-figura honen atzerakadaren isla da, konstituzionalismoa agertu zenetik eta, horrekin batera, foruen krisia etorri zenetik. XIX. mendearen erdi aldera, 171 fazeria ziren artean, baina 100 ingurura murriztu ziren XX. mendearen hasierarako. Nafarroa erdialdean –mendebaldetik– 32 fazeria dituzte, 11.830 hektarea guztira; ipar-mendebaldeko Nafarroa hezean 8 fazeria eta 4.081 ha; Pirinioetako ibarretan, 4 fazeria eta 1.533 ha; Pirinio aurreko arroetan, 11 fazeria eta 569 ha; eta Nafarroa erdialdean –ekialdetik– 5 fazeria eta 233 ha. Erriberan ez da bat ba-

²⁰ *Ibidem*, 364. or.

karra ere geratzen²¹. Egile berak hainbat motatako fazeriak bereiziko ditu ikuspegi juridiko-administratibotik:

1. Bi –edo gehiago– udal edo kontzeju fazeroren artekoak, herri sail bateko larreak herritarrek aprobetxa ditzaten modu erkidean.
2. Erakunde horien jabetzako lursailetan, beroriek gozatzen dituztela hainbat itun, hitzarmen eta ordenantzaren arabera.
3. Zenbaitzuk Estatuko mendietan (egun Nafarroaren eskuetara itzulita badaude ere). Egile honi zor diogu nafar fazerien banaketa geografikoari buruzko azterlan oso sakon bat, eguneratu egin behar litzatekeena²². Lan hau egitean dugun asmoetako bat bai fazeria historikoak eta bai gaur egun existitzen direnak mugatu eta zedarritzea da.

1. Nafarroaren eta Iparraldearen arteko fazeriak

Nafarroaren kokapen geografikoa dela eta, fazeria interesgarrietako batzuk «nazioarteko fazeriak» deitzen zaienak izango dira, izen zuzena, inondik ere, ikuspegi juridiko-administratibotik. Euskal etnografiaren ikuspegitik, egokiago dirudi, egia esan, «Iparraldearekiko fazeriak» izena ematea. Hor sartzen dira Baztanek, Erronkarik eta Zaraitzuk iparraldeko auzoekin dituztenak. Baliabideak aprobetxatzeko forma berezi hauek larreen gozamina dakarkiete bi aldeei, erakunde mugakideen artean, non urteko prezio bat entregatzen baitu fazeriari onura handiena ateratzen dion aldeak.

Salinas Quijadaren arabera, mota honetako fazeriak, kasu batzuetan, herri mugakideen arteko bake-hitzarmen baten fruitu ziren, eta beste batzuetan, bakan bizitzea beste asmorik gabe elkar hartzen zuten haiek mehatxatzen zituen kanpoko eraso baten defentsa; gehienetan, edonola ere, benetako nazioarteko itunak ziren, non mendietako herrien arteko elkartasun-espíritu handi bat nabari baitzen, nazionalitaterik bereizi gabe, hain zuzen, guztien helburu erkidea zelako beren burujabetasun ekonomikoaren arrakasta, zeina arriskuan jartzen baitzuten ordekako jendearen goranahi ahaltsuek²³.

²¹ FLORISTÁN SAMANES, Alfredo *et alii*, Facerías. Bardenas Reales. *Gran Atlas de Navarra, I*, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1986, VII, 181. or.

²² FLORISTÁN SAMANES, Alfredo eta DE TORRES LUNA, Mª Pilar, Distribución geográfica de las facerías navarras. *Miscelánea José Mª Lacarra. Estudios de Geografía*, Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 1968, 33.-57. or.

²³ SALINAS QUIJADA, Francisco, *Estudios de Historia del Derecho Foral de Navarra*, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, 1978, 364. or.

Aro Moderno osoan, etengabeko akordioak eta konponezinak aurkituko ditugu Pirinioetan, Iparraldearekiko fazerien inguruan. Esandakoaren froga da Elizondoko Nazioarteko Ituna (1785eko abuztuaren 27koa)²⁴, non agertzen baita lehen aldiz ofizialki fazeria terminoa. Itunaren xedea bakea egitea zen, alde batetik, Nafarroako Baztan eta Erro ibarren, Luzaide herriaren eta Orreagako Errege Etxearen eta, bestetik, Baigorri, Donibane Garazi eta Uharte Garaziren arteko muga-liskarrak amaitzeko. Ordura arte indarrean egondako fazeria guztiak indargabetu zituzten, hain zuzen, *guztiak oso kaltegarriak izan direlako [...] frontierako lasaitasun orokorrerako, ez-egite, mendeku gaitzesgarri eta beste hainbat gehiegikeriatarako bide emanik*, nahiz eta mugaz bestaldeko herriei larreak errentan ematea baimendu zuten, urtebeteko epeetan. Itun honek kalte larriak ekarri zituen artzain eta abeltzainen interesetarako, Iparraldekoentzat, bereziki. Frantziako Iraultzaren ostean, berritu egin ziren auziak, harik eta, arrakasta gabeko negoziazioen ondoren, Espainiako eta Frantziako Estatuak behin-betiko *Mugen Ituna* sinatu behar izan zuten arte, 1856ko abenduaren 2an, Baionan²⁵.

Baina Iparraldearekin abereen inguruan dauden harremanak ez dira faze-rietara mugatzen. Abereentzako igarotze-zor moduko bat dago Luzaide eta Baztan artean, Baigorritik zehar: eguneha soilik egiazta daiteke, Baztan, Erro, Auritz eta Orreagako alkateek emandako baimenean zehaztutako azienda mota eta kopuru zehatz baten arabera. Fronterako agintarien oniritzia ere beharrezkoa da²⁶.

Fairenek xede «fazeroko» nazioarteko ituntzat ametitzen du 1886ko otsai-laren 18ko Hitzarmena, 1856ko Ituna garatzen zuena eta Bidasoa ibaiko izokin-arrantza erregulatzen zuena, zeina, bitxia bada ere, Irungo elizako erlojuak arautzen baitzuen²⁷. Uste horiek dezente urruntzen dira gaur egun fazeriei buruz dugun ideiatik. Ondoren, fazeriak korrituko ditugu mendebaldetik ekialdera.

1. Berak Sararekin, Urruñarekin eta Biriaturekin

Ardi- eta behor-aziendek muga inguruko mendi-larreak aprobetxatzeko hitzartutako fazeriak dira, XVIII. mendetik hasita²⁸.

²⁴ ANDRÉS-GALLEGO, José, Límite Provincial, *GEN*, VII, 74.-75. or. IMBULUZQUETA ALCASENA, Gabriel, Ocaso de una economía y unas formas de vida tradicionales. *Signos de identidad histórica para Navarra*, II, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1996, VII, 395. or.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 517. or.; *Facerías internacionales pirenaicas*, Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1956, 157.-163. or.

²⁷ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías, *op. cit.*, 508.-509. or.

²⁸ ZUDAIRE HUARTE, Eulogio, Facerías de la cuenca Baztán-Bidasoa, *op. cit.*, 88.-90. or.; SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Vera de Bidasoa, facerías internacionales, *GEN*, XI, 335. or.

2. Etxalarrek Sararekin

Aipatutako bi herri horien artean, historian zehar, hainbat fazeria-hitzarmen izan dituzte XVII. mendetik XIX.era bitartean. 1821eko fazeriako erabilera-arauak jasota daude. Baita Diturbide Sarako alkateak idatzitako azienda fazeroen zerrenda bitxi bat ere. Honela hasten da idatzia: *Lista Saraco Errico Avitantena ceñec usaya çaitute Echelaco muguetarat bere acienden alacia: Ice-na, Acienden suertia eta marca edo señaia, quantitatia, acienda; bacocharena.* Marken atalean hauek adierazten dira: *Escuin belarrian saquia gibeletic; escuin belarrian mocha; esquerrian saquia aicinetic; esquerrico belarrian chiloa; esquerreco belarrian picoa; belarri ossoac; escuin belarrian saquia bi aldetan; escuin belarri arraila eta esquerrian saquia, etab.*²⁹

3. Baztan-Ortzaize

Bi entitateen artean XVII. mendean.

4. Baztanek Sara, Senpere, Ainhoa, Ezpeleta, Itsasu, Bidarra eta Baigorriekin

XVII. mendetik 1856ra arte, Baztanek fazeria hitzartuak eduki zituen Sararekin, Ainhoarekin, Ezpeletarekin, Baigorriekin, Bidarrairekin, Senpererekin eta Itsasurekin³⁰.

Baztango Bailara Txit Prestu eta Unibertsitatearen eta Lapurdi eta Nafarroa Behereko aipatutako herrien arteko fazeria hauek 1856ko mugaz gaindiko ituna egin zenetik berritzen dira 5 urtetik behin, honako hauek osatzen dituzten lursailtan: Iparraldetik, aipatutako herri horiei dagozkien udal-mugarreak eta Nafarroaren aldetik 5 km zabaleko zerrenda bat mugatik hasita, Baztan-Baigorri arteko fazeriaren salbuespenarekin, zeinak 2 km-ko zabalera baitu mugaren alde banatan.

Fazeria horien erabilera egokia kontrolatzeko eta zaintzeko, Behe Pirinioetako Prefetak eta Nafarroako Gobernadore Zibilak onartu behar dituzte hitzarmenak; abereekin muga igaro aurretik baimen edo larratze-gida bat eta faktura bat erakutsi behar dira datu hauekin: zenbakia, azienda mota, aprobetxamendu denbora eta lekua eta bi herrialdeetan baitezpadakoak diren osasun-ziur-

²⁹ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 509. or. ZUDAIRE HUARTE, Eulogio, Facerías de la cuenca Baztán-Bidasoa, *op. cit.*, 86.-88. or.; 108-109 (1967), 161-241.

³⁰ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, *Facerías internacionales pirenaicas*, *op. cit.*, 46. or. ZUDAIRE HUARTE, Eulogio, Facerías de la cuenca Baztán-Bidasoa, *op. cit.*, 84.-85. or.

tagiri guztiak; erregulazio xehatua dago, gainera, artzain, guarda fazero, borda, txabola eta arau-hausteei dagozkien zigorrei buruz³¹.

Baztan eta Bidarrairen arteko gorabehera historikoak Eulogio Zudairek landu ditu. Fazeria honetan, XIX. mendearen azkenetatik, Baztanek Bidarraiko aziendak hogeita lau orduz gera zitezen baimentzen zuen, ardiak salbu, azken hauek eguzkitik eguzkira larratu zitezkeen soilik; kuota batzuk ordaintzen ziren, garestiagoak behi- edo behor-azienden kasuan, ardienean baino. Behor-aziendek –suz markatuak, ezarritakoaren arabera– isuna ordaintzen zuten faze-riatik irtenez gero; ardiak kasuan, isunaren zenbatekoa txikiagoa zen. Bidarraik Baztango abereei doan sartzen uzten zien mugatik ehun metro barrurago heldu arte. Hainbat aldaketaren ostean, 1949tik aurrera, bi aldeek baldintza fazero berak izan zituzten azienda kopuruari, isunei eta lursail fazeroaren zabalerrari zegokionez, hau da, 5 km-ko zerrenda, Baigorri salbu, aurrez adierazi dugun bezala. Gaur egun, kontratu horien arrazoi ekonomikoa galduta dagoenez, ha- ren ordeaz, harreman pertsonaletarako erabiltzen dira azoka, merkatu eta zain- dariaren jaietan³².

5. Urdazubik Ainhoarekin eta Senpererekin

Urdazubiko hiribilduak fazeria bana ditu Ainhoarekin eta Senpererekin, bi erkidegoetako aziendek larreak aprobeitza ditzaten beren udal-mugarte osoko lursail komunaletan. Antzeko beste fazeria-hitzarmen batzuetan bezala, Bazta- nek hainbat mugaketa ditu, hala nola «eguzkitik eguzkira» soilik larratu ahal izatea³³.

6. Aldude edo Kintoa (*Quinto Real*)³⁴

Baztan, Erro eta Baigorri artean hitzartutako Pirinioetako fazeria, hainbat eztabaida eta liskarren iturri izan dena, elizako tirabirak barne.

Aldudek –mendiaren jatorrizko izena– historia gorabeheratsua izan du ha- rik eta 1987ko otsailaren 27an Nafarroako Foru Diputazioaren eskuetara igaro zen arte. Kintoak –*Quinto Real*, gaztelaniaz– Erregearen mendietan bazkatzera

³¹ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 510.-511. or. SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Baztán, facerías internacionales, *GEN*, II, 335.-336. or.

³² ZUDAIRE HUARTE, Eulogio, Contingencias fronterizas Baztán-Bidarray, *Cuadernos de Etno- logía y Etnografía de Navarra*, 62, XXV (1993), 213.-215. or.

³³ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Urdax, facerías internacionales, *GEN*, XI, 219. or.

³⁴ Dagoen bibliografia ugartik nabarmentzekoak dira: SALCEDO IZU, Joaquín, Alduides, *GEN*, I, 211.-212. or.; FLORISTÁN SAMANES, Alfredo, Quinto Real, *GEN*, IX, 373-375 or.; FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 511.-516. or.; *Facerías inter-*

(ezkurra, pago-ezkurra) sartzen zen txerri-azienda atzerritarragatik –«axerçado»– nafar monarkiaren antzinako tributu-sisteman ordaindu behar zen zergari egiten dio erreferentzia.

Jatorriz Erro ibarrarena bide zen eta horrela berretsi zuen Karlos III.a Prestuak 1413an. Horiek baino ere lehenagokoak dira Orreagan, Luzaiden eta Baztanen zituzten gozamen-eskubideak. Baztandarren eskubideek beraien eta Errokoen arteko fazeria-hitzarmen batean dute jatorria.

XV. mendetik hasita aurkitu ditugu larre-eskubideei buruzko auziak eta 1505ean Baztan bere aziendekin parte hartzera sartu zen, eguzkitik eguzkira, Erroibarrekin sinatutako fazeria-hitzarmen betirakoaren indarrez. Gero, eskubide propio eta iraunkor bilakatu zen, Erroibarrekin egindako aliantzaren bitartez, Baigorriren kontra defendatzeko, izan ere, Karlos V.a bortuez haraindiko lurretatik erretiratu zenetik, baigorriarrak auzitegiek ukatu zieten larratzeko eskubidea indarrez bereganatzen saiatu baitziren.

Fazeria honek historia guztiz gorabeheratsua izan zuen Aro Modernoan zehar, auzi eta aldean arteko liskarrez bete, haien ostean adiskidetzeko ahaleginak egiten bazituzten ere. Aipatzekoak dira, horien artean, 1614ko Kapitula-zioak, baigorritarrek inoiz konplutuko ez zituztenak, nahiz eta Espainiako eta Frantziako Erregeek onartu eta berretsitakoak izan. Elizondoko Itunak (1785) finkatu zuen nazioarteko frontera berria, baina ez zen konplitzera iritsi, ez baitzen ezarritako mugak pasatzen zituzten azienden bahiketari buruzko arautegirik ere idatzi; hala, lehenean mantendu ziren ordurako ohikoak ziren abeltzainen arau-hausteak (baigorritarrek txabolak eta bordak eraikitzen, lurak goldatzen eta soroak lantzen jarraitu zuten).

1856ko Mugen Itunak agintzen zuen uren banalerrotik iparrerako belarrak eta larreak, su-egurra eta txabolak eraikitzeko behar zen zura baigorritarren go-

---

nacionales pirenaicas, op. cit., 109-156 or.; SALINAS QUIJADA, Francisco, *Estudios de Historia del Derecho Foral de Navarra*, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, 1978, 364-369 or.; URMENETA SESMA, L., *El valle de Erro y el tratado de límites entre España y Francia de 2 de Diciembre de 1856*, Pamplona: Imp. El Secretariado Navarro, 1954; ZUDAIRE, Eulogio, Facerías de la cuenca Baztán-Bidasoa, op. cit., 63.-84. or. Eta, oso bereziki, ARVIZU, Fernando de, Problemas de límites y facerías entre los valles navarros y franceses del Pirineo, *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, XV (1983), 5.-38. or.; Problemas de límites y facerías entre los valles navarros y franceses del Pirineo (Apéndice documental), *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, XVI (1984), 83-136 or.; *El Conflicto de los Alduides (Pirineo Navarro): estudio institucional de los problemas de límites, pastos y facerías según la documentación inédita de los archivos franceses (XVII-XIX. mendek)*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1992; *La Solución institucional del conflicto fronterizo de los Alduides (Pirineo Navarro): estudio de las negociaciones entre España y Francia desde 1829 hasta la conclusión del Tratado de límites de 1856, según la documentación inédita de los Ministerios de Asuntos Exteriores de Francia y España*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1997.

zamen eskusibo eta betierekoak izan zitezela, urteetan eguneratuko zen errenta bat ordaintzearen bitartez, zeina gobernu frantsesak ordainduko baitzion espainiarrari, berorren zenbatekoa Baztan (% 48) eta Erro (% 52) ibarrek banatzen zutela, eskubideen proportzioan. Hegoaldeko isurialdera bidal zitzaizketen baigorriarrek beren aziendak, aurrez Erroekin fazeria-hitzarmenak sinatu ostean; horrela egiten da geroztik, abelburuko ordainketaren eta kontrolaren inguruko (Urepeleko marka) aldaketa zenbaitekin. Itun hori tamalgarria izan zen nafarren interesetarako, ordaindutako kopuruak barregarriak baitziren, nahiz eta kopuru haien berrikuspen sakon bat egingo zen 1950ean: prezioa 343 aldiz biderkatu zen.

Auzitegi Gorenak ebatzitzat aldarrikatu zituen Baztanek eta Erroibarrek Estatuarekin zituzten auzi eta eztabaidak; ibar horietako herriek Aldude mendietako erabilpen-zortasuna zuten beren alde, hau da, lursail haietako uren, larreen, su-egurren eta gainerako produktuen erabilpena (1877ko irailaren 13a). Baina liskarrak ez ziren amaitu harik eta Baztanek zortasun horiei uko egin zien arte, Erroibarri, jabetza osoan, Erregerena mendiko 576,27 ha eta Kintoko (Sorogain) 616,63 ha ematearen ordainetan (1919ko urtarrilaren 31ko Errege Agindua). Errok, 1924an, beste 81 ha lortu zituen, Txango mendiaren orde.

Aldude mendikatean, Sorogain mendian –Erro eta Baztan ibarren jabetza eskusibokoa– Udalek Estatuaren jabetzako Aldudeko zortasunei zegokien berroste-prezioa ordaintzen zuten. 1920tik aurrera, Urepeleko harreman fazeoak berreskuratu ziren, zeinari larreak errentan eman baitzitzaizkion aprobe txamendu erkidean. Ekitaldi horretarako, Salinas Quijadak jasotako zeremonia bat egiten zuten eta bertara biltzen ziren: Baionako Prefeta eta Suprefeta, Paueko Prefeta, Baigorriko Sindikatuko Batzordea, Nafarroako Gobernadore Zibila, Foru Diputazio Txit Gorenaren Batzordea, Fronteretako Burua, Elizondoko Guardia Zibilen Kapitaina, eta Baztan eta Erroibar Udaletako Batzordeak.

1997ko maiatzaren 10ean, ikusi ahal izan nuen, hantxe bertan, nola zortziehun abelburu markatu ziren Sorogain izeneko lekuan, eta inguru horretan bazkatu ziren irailera arte. Erroibar, Luzaide eta Urepeleko hogeitabat azienta -jabe Sorogainera eraman zituzten beren abereak han «VE» (Valle de Erro = Erroibar) burdinarekin marka zitzaten, hala Beraskoain, Zakarri eta Arbilletan larratu baitzitezkeen, zortziehun hektarea inguruko hedadura batean. Batzuek bezperatik eraman zituzten aziendak eta beste batzuk goizean zehar joan ziren iristen. Markatze-lana bederatzia aldera hasi zen eta ordu biak inguruan amaitu zen, berrehun bat pertsona begira zirela, haien artean ibarreko agintariak eta Nafarroako Gobernuko zenbait kide.

Zortziehun abelburuetatik bostehun –behi– eta behor-aziendak, zein ardiak– Erroibarreko jabeenak ziren, eta berrehun eta laurogeita hamar behi-azienda Luzaide eta Urepelekoenak. Maiatzaren 23an egin zen abere-markatzea

Urepelen eta iraileko bigarren hamabostaldian markatu ziren berriro Sorogainen Erroibarreko ardiak eta larre hauetara udazkenerako lekualdatzen diren Iparraldeko herrikoak.

Erroibarreko azienda-jabeek udalari ordaindu zioten prezioa 4.500 pezetakoa izan zen abelburuko; Luzaidekoek 7.000 pta. eta Urepelekoek 9.000. Aziendak heldu ahala, abeltzainek itxituran sartzen zituzten Jose Lázcoz udalako aguazil eta guardak marka zitzaiz, behin albaitariak abereak osasuntsu zeudela egiaztatu ondoren. Nafarroako abereak eskuineko ipurgainean markatzen dira eta Urepelekoak ezkerrean. Egun, azaldu dugun ohitura hau aldaketa gutxirekin mantentzen da.

7. *Luzaidek Bankarekin eta Lasarekin*

1856 baino askoz lehenagotik hitzartutako fazeriak dira Luzaideren eta Baigorriko bi auzo horien artean. Bost urtean behin berritzen da eta 500 m zabal eta 8 km inguru luzeko zerrenda bat okupatzen du, mugaren alde banatan. Aprobetxamendua udako larreak dira (maiatzetik azarora). Esandako herri horietan markatutako aziendak sartu eta aske larratzen dira, guardarik gabe, eta kanon bat ordaintzen dute abelburuko. Larrerako denbora «eguzkitik eguzkira» artekoa da, baina azienda xehearentzat soilik, paraje malkarrak izanik, behi- eta behor-aziendek gaua fazerian pasa dezaten aholkatzen baita³⁵.

8. *Luzaidek Ondarrolarekin eta Arnegirekin*

Nafar hiribilduaren eta bi herri horien arteko hitzarmena. Hitezko akordio bat da Errobi ibaia pasatzen den troka eta sakanetako larreak baliatzeko. Ardi- eta behi-aziendek mugak igaro eta lursail komunaletan sartzeko eskubidea dute; aprobetxamendu hori dela medio, luzaidarrek 1.000 pezetako kanon sinboliko bat ordaintzen dute aldiari behin³⁶. Ondarrolaren arazoak izaera juridiko-kanonikoa izan zuen, Baionako eta Iruñeko apezpikuek arimentzat apaiza jartzeko eskubidea aldarrikatu baitzuten Alduden.

9. *Aezkoak Donibane Garazirekin eta Uharte Garazirekin*

Aezkoaren, Donibane Garaziren eta Uharte Garaziren artean adostutako fazeriak; Aezkoa mendiko belarra, bazka (ezkurra eta pago-ezkurra) eta urak bakan baliatzea dute xede. Mendietan abereak aske bazkatzea helburu zuten auzi eta ezbai amaigabeak saihesteko ezarri zen, liskar horiek larriago egin baitziren

³⁵ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 516.-517. or. SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Valcarlos-Banca y Lasse, facería internacional, *GEN*, XI, 301. or.

³⁶ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Valcarlos-Ondarrola-Arneguy, facería internacional, *GEN*, XI, 301. or.

bi Nafarroak, penintsulakoa eta bortuez haraindikoa, zatitu zirenean. 1556an, Aezkoa eta Uhartea Garazi banatzen zituen mugarriak behin ezarrita zirela, adostu zuten edozein motatako aziendak egunez soilik, «eguzkitik eguzkira», goza zitzakeela besteen belarra eta bazka, gaua igarotzeko eskubiderik gabe, klausula hori baxenabartarrek sarri hausten bazuten ere. Aro Modernoan hainbat eztabaida eta adiskidetze izan ondoren, 1856an, bost urteko iraupena eta berritzeko aukera ezarri zuten, eta Aezkoak horrenbesteko bat jasotzen zuen mendi haietan gaua ematen zuen mugaz bestaldeko abelburu bakoitzeko. Abereak maiatzean igotzen dira fazeriara eta han egoten dira iraila edo urria arte (azienda handia) eta azaro edo abendura arte, berriz, xehea, eguraldiaren eta larreen arabera³⁷.

Aezkoa mendiak, historian zehar, hainbat jabetza juridiko izan ditu (Nafarroako erregea, Aezkoa ibarra, Espainiako koroa, Espainiako Estatuak eta, azkenik, Aezkoa ibarreko Batzar Nagusia, 1982ko martxoaren 31tik), etengabeko akordio eta desakordioen fruitu gisa³⁸.

Joxe Etxegoienek adierazi duenez gaur egun fazeriak, Garaziren aldetik, 250 behi, 35 behor eta 4.850 ardi ditu, azken hauek 1.400 ardi eta 140 bildots gehiago izan daitezkeelarik; Aezkoako aziendentzat ez dago mugarik. Baldin eta abeltzainek oinarriak beteko ez balituzkete, isuna jarriko zaie.

10. *Zaraitzuk Zuberoarekin*

Bi erkidegoen arteko hitzarmen hau Malgorra Txipia izeneko Iratiko lursail txiki bateko larreen inguruko akordioa zen. Jatorria eta bilakaera argi ez badaude ere, 1856ko Baionako Itunean ematen da beronen berri, nahiz eta ez zen itun horretan arautu. Ez dago jasota iraun zuenik³⁹.

11. *Erronkarik Zuberoarekin*

Bi erkidegoen arteko fazeria, Zuberoako lurraldean, «Eraizeko feria» edo «Eraizeko mendatea» deitutik hurbileko lursail bateko larreak aprobetxatzeko eta zirkulazio askea bermatzeko, mugaldean. 1856ko Baionako Itunean dago arautua, «eguzkitik eguzkira» arteko larre-hitzarmen gisa, abereak zeinek bere lurraldean gaua eman behar zutelarik. Era berean, Zuberoako bidea egoera ne-

³⁷ FLORISTÁN SAMANES, Alfredo, Aezkoa-Cisa-San Juan de Pie de Puerto, facería, *GEN*, I, 100. or.; Aezkoa, monte, *GEN*, I, 97. or. FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 517.-521. or.; *Facerías internacionales pirenaicas*, *op. cit.*, 179-207 or.; ETXEGOIEN, Joxe, Garazi-Aezkoa fazeria, *Geronimo de Uztariz*, 14 (1997), 127-166. or.

³⁸ SALCEDO IZU, Joaquín, *Reversión del Monte Aézcoa*, Pamplona, 1987.

³⁹ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 521. or. Zaraitzuri buruz, ikus HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Carlos, *Régimen Jurídico-administrativo de la Universidad del Valle de Salazar*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1990.

gargarrian zegoenez, Ginbeletatik Eraizerako nafar bidea erabilera librekoa zen bestaldeko abereentzat⁴⁰.

12. *Erronkarik Baretos ibarrarekin*⁴¹; *Hiru Behien Zerga*

Aurrez aurreko eta liskar historiko handiak sortu zituen fazeria honek Pirinioen bi isurialdeen arteko herritarren artean. Horrela, bada, 1375ean, arbitraje -epai batek amaiera eman zien mugaldeko larre eta iturrien erabilerak hizpide zirela bi ibarretako biztanleen artean piztutako konponezinei, eta halaxe sortu zen «Hiru Behien Zerga» deitu zaiona⁴².

Urtero ospatzen da uztailaren 13an, Pirinioetako mugako 262 puntuan, San Martingo osinaren gainean, Erronkaribar⁴³ eta Baretos ibarraren⁴⁴ (Berno) artean. Fazeriaren behin betiko erregulazioa mugei buruzko 1856ko Baionako Itunaren eranskin batean dago jasota, bertan finkatzen baitira aprobetxamendua- ren baldintzak: larre aroak (bearnotarrak 28 egunez, uztailaren 10etik aurrera eta erronkariarrak haiek amaitzen dutenetik abenduaren 25era arte, handik aurrera guztientzat itxita), larrerako denbora (eguzkitik eguzkira, abereek zeinek bere lurraldean eman behar dute gaua) eta zainketa (2 guarda alde bakoitzetik). Era berean, kontratu fazeroaren urteroko berritze sinbolikoaren zeremoniala ere arautua dago, zeina Hiru Behien Zerga tradizionalan adierazten baita.

Zeremonial horretan erronkariarrek bi urteko hiru behi jasotzen dituzte, hortz eta ilaje berdinekoak eta inolako tatxarik gabeak, bestaldekoen aldetik, urtean hogeita zortzi egunez Nafarroako larreak eta urak baliatzearen ordainetan. Ekitaldiak kolore eta giro berezia hartzen du, alkateak zein bere ibarreko jantzi tipikoarekin etortzen baitira. Bi aldeen arteko adiskidetasuna erakusteko, aziendak entregatu aurretik, Baretosetik etorritako batek eskuin eskua jartzen du mugariaren gainean, haren gainean, erronkariar batek, eta horrela, txandaka, alde bietatik etorritako gainerako ordezkari guztiek. Eskua jartzen azkenekoa Izabako alkatea da, zeinak, agintari goren gisa esaldi hau jaulkitzen baitu *pax avant* (bakea aurrerantzean), hiru aldiz segidan, ondoren bearnotarrek errepikatzen

⁴⁰ FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 521. or.

⁴¹ Iparraldeko lurraldearen barruan ez badago ere (Zuberoarekin mugan), hemen jasotzen dugu Nafarroarekin duen harreman historiko eta kulturalagatik.

⁴² FAIRÉN GUILLÉN, Víctor, Contribución al estudio de la Facería internacional de los Valles de Roncal y Baretous, *Príncipe de Viana*, VII, 42 (1946), 271-296 or.; Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *op. cit.*, 522.-523. or.; *Facerías internacionales pirenaicas*, *op. cit.*, 221.-224. or.; IDOATE, Florencio, *El tributo de las Tres Vacas*, Navarra. Temas de Cultura Popular, 81, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, 1970.

⁴³ Soilik Izaba, Uztarroze, Urzainki eta Garde; baina ez Erronkari, Burgi eta Bidankoze.

⁴⁴ Aramitze, Ereta, Landa, Izorra eta Inhasi herriek osatzen dute.

dutela. Gero, Izabako albaitariak behiak aztertzen ditu eta haien osasun-egoera ona aldarrikaturik, bi uzten dira Izabakoentzat eta hirugarrena Urzainkikoentzat, zeinaren txanda zorrotz hartuko baitute Uztarrozek eta Gardek. Azkenean, lau guarda izendatzen dira, bina mugaren alde bakoitzetik. Horiek izango dira urte horretan Ernatz eta Lexako bortu fazeroak zainduko dituztenak. Izabako alka-teak, haiei zina harturik, esango die: «Horrela egiten baduzue, Jainkoak sari dakizuela, eta ez baduzue, galda dakizuela». Guztia agiri batean jasotzen da, zeina bi aldeek sinatu eta Erronkari ibarreko idazkariak ziurtatzen baitu.

Juan Cruz Allik dio gaur egungo aprobetxamenduari buruz, abereek ez dutela denbora-mugarik egunaren barruan; beraz, egutegiak mugatzen du, eta ez eguzkiak, larratu ahal izatea. Aprobetxamenduaren lurralde-eremua ibar osoa da, lursail partikularrak barne, behin uzta bilduta denean, eta ez mugarte fazeroa soilik. Auzotarren eskubidea da, beraz, ez dago lursailen jabe izatearen mende edota lursail partikularretan larratu daitekeen edo ez daitekeenaren mende, haie-tan zerbait ereinda edo landatuta dagoelako, edota herri-sailetan larreak muga-tuta daudelako⁴⁵.

2. Nafarroak Araba eta Gipuzkoarekin dituen fazeriak

Arabak eta Gipuzkoak antzeko aprobetxamendu moduak dituzte, gehie-netan *partzuergo* esaten zaienak eta, Gipuzkoaren kasuan, Asuncion Urzainquik xeheki aztertu dituenak. Aipatutako bi herrialde horien artean bada *Gipuzkoa eta Arabako Partzuergo Nagusia edo Orokorra* izenekoa ere, Gipuzkoako Idia-zabal, Segura, Zegama eta Zerain herriek eta, Arabatik, Donemiliagak, Aspa-rrenak, eta Zalduondok osatua⁴⁶. Nahiz eta antzina Gipuzkoako zenbait herrik aprobetxamendu erkideak izan zituzten Nafarroako beste batzuekin, Araba eta Nafarroa artekoak dira oraindik bizirik jarraitzen dutenak.

2.1. Fazeriak Arabarekin

1. Aguilar Kodes-Genevilla-Santikurutze Kanpezu

Bi udalerrri nafarren eta Arabako Kanpezuko udalerrriaren artean. 21,19 ha, batez ere larreak. Eskubideak eta onurak (larreak, su-egurra, ura) hainbanatu-rik⁴⁷.

⁴⁵ ALLI ARANGUREN, Juan Cruz, *La Mancomunidad del Valle de Roncal*, *op. cit.*, 295. or.

⁴⁶ URZAINQUI MIQUELEIZ, Asunción, *Comunidades de montes en Guipúzcoa*, *op. cit.*

⁴⁷ FLORISTÁN SAMANES, Alfredo, Aguilar de Codés-Genevilla-Santa Cruz de Campezo, fa-cería de, *GEN*, I, 153. or.

2. *Arnaba*

Gastiain (Lana ibarra) eta Ulibarri eta Kontrasta (biak Arabako Harana ibarrekoak) herrien arteko fazeria, hainbanatuta. 17,95 ha, gehienbat pagadiak⁴⁸.

3. *Baldeasarta*

Somorrostroekin batera, Nafarroako Zuñiga eta Arabako Santikurutze Kanpezu artean hitzartutako probintzia arteko fazeriaren parte den mendia. 221,28 ha soro, artadi eta larre. Belarra, larreak eta su-egurra, erdibana⁴⁹.

4. *Campos Pinilla*

Nafarroako Lapoblación eta Marañón udalerrien eta Arabako Bernedoren artean; 86 ha larre, arte eta haritz⁵⁰.

5. *Entzia*

Limitazioak (Urbasa) mendiarekin muga egiten duen Arabako *partzuegoa*, hartatik 30 kilometro luzeko harresi batek banatzen duena, zeinak *Gaztelakoa* eta *erregerena* bereizten baititu, nahiz eta abereentzako pasabideak eta atakak zituen duela gutxi arte. Ameskoarrek gorabehera asko pasa behar izan dute Partzuegoko larreak baliatu ahal izateko. Larragoak Entziako larreetan bazkatzeko eskubidea zuen 1707an; 1906an, akordio batera iritsi ziren Partzuegoa eta Ameskoa ibarrak, zeinak agintzen baitzuen bateko aziendak ezin zirela bestearen lursailetan larratu. Ameskoarren Entzian larratzeko eskubidea ez da zortasunaren emaitza, baizik eta auzokidetasun onaren fruitu⁵¹.

6. *Gastiain-Harana-Kontrasta-Ulibarri*

Bi fazeria herri nafar eta arabar hauen artean: 1. Bi lehenen eta bi azkenen artean % 33,33 eta % 66,67 dagokiola, hurrenez hurren, alde bakoitzari.

2. Gastiain eta gainerakoen artean % 33,33 eta % 66,67 dagokiola, hurrenez hurren, alde bakoitzari.

⁴⁸ FLORISTÁN SAMANES, Alfredo, Arnaba, facería de, *GEN*, II, 30. or.

⁴⁹ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Baldeasarta, *GEN*, II, 245. or.

⁵⁰ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Campos Pinilla, *GEN*, III, 72. or.

⁵¹ MARTÍNEZ MONTOYA, Josexu, *Pueblos, ritos y montañas. Prácticas vecinales y religiosas en el tiempo y en el espacio de la comunidad rural (Valle de Arana -Álava- Euskal Herria). Ensayo antropológico*, Bilbao: Desclée De Brouwer, 1996, 27.-28. or.

7. *Gurgullina*

Nafarroako Gastiain (Lana ibarra) eta Arabako Ulibarri (Harana) herrien arteko fazeria; 94,20 ha (pagadiak eta larreak) baso-ustiaketa eta azienden aprobetxamendurako, erdibana⁵².

8. *Hernán Ruiz*

Lapoblación eta Marañón nafar udalerrien eta Arabako Bernedo herriaren arteko fazeria; 135,44 ha (larreak, haritza eta artea); aprobetxamenduaren % 50 Bernedorentzat, % 30 Lapoblaciónentzat eta % 20 Marañónentzat⁵³. Nafarroako Gobernuak katastro-datuak arabera ehuneko hauek dituzte: % 60,15, % 25,57 eta % 14,28, hurrenez hurren.

9. *Igurtza*

Nafarroako Larragoa eta Arabako Kontrasta udalerrien artean; 110 ha (haritzia, pagadiren bat eta larreak), erdibana⁵⁴.

10. *Larra*

XIX. mendean erdialdera aipatutako fazeria, Genevilla nafar udalerrien eta Santikurutze Kanpezu Arabakoaren artean. 360 ha (pagoa, larreak eta artea). Erdibana zatitu zuten 1950ez geroztik⁵⁵.

11. *Perriain*

Nafarroako Gastiain (Lana) eta Arabako Ulibarri eta Alda (Harana) herrien arteko fazeria; 193 ha (% 87 haritza eta pagoa, gainerakoa larreak eta sasia) baso eta azienden aprobetxamendurako, hainbanaturik⁵⁶.

12. *Perrin*

118 ha-ko mendia, Berrabia mendiarekin batera (70 ha) Nafarroako Zuñiga eta Gastiain (Lana) eta Arabako Ulibarri eta Alda (Harana) herrien artean hitzartutakoaren parte dena; 193 ha. Larreak hainbanaturik aprobetxatzen dira,

---

⁵² SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Gurgullina, *GEN*, V, 467. or.

⁵³ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Hernán-Ruiz, *GEN*, V, 486. or.

⁵⁴ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Igurtza, fazeria, *GEN*, VI, 57. or.

⁵⁵ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Larra, *GEN*, VI 420. or.

⁵⁶ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Perriáin, *GEN*, IX, 117. or.

baina basoak (haritza eta pagoa) Zuñiga (71 ha) eta Ulibarri artean (47 ha) banaturik daude⁵⁷.

13. *Santiago Lokiz-Kontrasta*

Santiago Lokiz erkidego fazeroa osatzen duten 25 herrien eta Arabako Kontrasta hiribilduaren artekoa, bien arteko mugan. 259,34 ha pagadi eta larre. Santiago Lokizko ordenantzek araututako larreen aprobetxamendu erkidea; basoa elkarbanatzen zutenen artean zatitu zen Nafarroako Foru Diputazioaren Dekretu bidez, 1906an⁵⁸.

14. *Somorrostro*

Baldeasartarekin batera, Nafarroako Zuñiga hiribilduaren eta Arabako Santikurutze Kanpezu artean hitzartutako fazeriaren parte den mendia; 221 ha soro, artadi eta larre⁵⁹.

15. *Zuñiga-Gastiain-Ulibarri-Alda*

Lana ibarreko herri nafar hauen eta Arabako Haranako beste hauen arteko fazeria, bakoitzari % 25 dagokiola.

16. *Zuñiga-Alda*

Nafarroa eta Arabako bi herri hauen arteko fazeria, bakoitzari % 50 dagokiola.

2.2. Fazeriak Gipuzkoarekin

1. *Etxarri Aranatz-Ergoien-Arbizu*

1749an hitzartutako fazeria Aranatzeko Erkidegoaren eta Gipuzkoako Amezketeta eta Villafranca de Oria (Ordizia) herrien artean; 1888an desegin zen.

2. *Lesaka-Oiartzun*

Nafarroa eta Gipuzkoako aipatutako hiribilduen artean hitzartutako antzinako lursailak; hitzez adostua dute batzuen eta besteen aziendei bazkatzen uztea udal-mugaren alde banatan⁶⁰.

⁵⁷ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Perrín, *GEN*, IX, 117. or.

⁵⁸ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Santiago de Lóquiz-Contrasta, *GEN*, X, 261. or.

⁵⁹ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Somorrostro, *GEN*, X, 374. or.

⁶⁰ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Lesaka-Oyartzun, facería, *GEN*, VII, 47. or.

3. Barneko fazeria handiak

1. *Bidasoko eta Berroarango mendiak*⁶¹

Narbarte (Bertizarana), Elgorriaga, Doneztebe eta Sunbilla artean hitzartutako fazeria⁶², Behe Erdi Aroan jatorria duena, nahiz eta Zudairek 1660koa aipatzen duen lekukotza antzinakoena. 3.444 ha-ko hedadurarekin Nafarroako handienetako bat da gaur egun. Larreez gainera, basoaren ustiaketa ere aprobetxatzen da. Hiru urtean behin berritzen den Junta batek administratzen du, lehendakaritza txandakatzen dela.

Azienda guztiek zuten sarrera, ahuntzek izan ezik; eta dohainik, ardiak salbuetsita: urteko eta buruko 2 pezeta ordaintzen ziren 1980ko hamarraldiaren erdi aldera. Etengabe larratzen dira aziendak fazerian, baina bi aro bereizten dira argi eta garbi, bien artean abelburuen markaketa egiten baita: bata urtarriletik urrira artekoa eta bestea urritik abendura. Azkeneko horretan, ardi-aziendak belardietan edukitzen dira eta ez mendian, non txerriak sartzen baitira orduan, gaztaina eta pago-ezkurra jatera.

Fazeria beste bi taldek ere aprobetxatzen dute, partzialki izan arren: Arantza, Igantzi eta Etxalarko fazeroek, eta Juntak kanpoko auzotar gisa onartu dituen Arantza, Igantzi, Legasa, Oieregi eta Oronozeko azienda-jabeek; horiek guztiek larre-eskubidea izango dute soilik, aurrez aipatutako baldintza berberetan, baina kanon bat ordainduta behor-aziendengatik.

Berroaran eta Bidasoko mendietako Lau Herrien Erkidegoak bi fazeria mantentzen ditu, 1770etik, Iturenekin, Idoimeakakoa eta Negusarobekoa⁶³.

2. *Kokoriko*⁶⁴

Sunbilla, Elgorriaga eta Narbarte (Bertizarana) artean hitzartutako fazeria, Kokoriko mendiko 181 ha-ko hariztian; etekinak honela banatzen dira: % 40 Sunbillarako, beste % 40 Narbarterako eta gainerako % 20a Elgorriagarako.

---

⁶¹ ZUDAIRE HUARTE, Eulogio, Facerías de la cuenca Baztán-Bidasoa, *op. cit.*, 85. or.; SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Bidasoa y Berroarán, Montes de, *GEN*, II, 429. or.; GALÁN, Mercedes eta ZUBIRI, Amparo, *op. cit.*, 158-245 or.

⁶² Etekinak erdibana partitzen dira Sunbilla-Narbarte eta Doneztebe-Elgorriaga artean, azkeneko hauek 2/3 eta 1/3ko proportzioan, hurrenez hurren; beraz, % 25, 16,67, 33,33 eta 25, hurrenez hurren, Narbarte, Elgorriaga, Doneztebe eta Sunbillarentzat.

⁶³ IÑIGO ARIZTEGI, Andres, *Toponómica histórica del valle de Santesteban de Lerín (Regata del Ezkurra)*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1996, 58. or.

⁶⁴ SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Cocorico, *GEN*, III, 318. or.

3. Txangoa-Itxasakue

Antzina Estatuarena zen mendi honetan –1987an aldatu zen Nafarroaren eskuetara– kokatutako fazeria. Erroibar eta Luzaideren artean gozaten dute. 1911ko abenduaren 16an, esandako lursailletako produktuen aprobetxamenduari buruz zituzten liskarrak konpontzea adostu zuten, era honetan: 1. Fazeriaren lau bosten Erroibarren jabetzan geratuko ziren eta geratzen zen bostena Luzaidere-nean; azken honek ezingo zuen galarazi Txangoako gainerako larreak errentan hartzen zituzten Iparraldeko abereak bere lurretatik igarotzea. 2. Bi erkidegoek uko egin zieten besteari egokitu zitzaion lursailean eduki zitzaketen aprobetxamendu-eskubideei. 3. Luzaidek, herri gisa, eta bere herritarrek, partikulariki, lehenespen-eskubidea izango zuten Erroibarri esleitutako lau bostenetako larreak errentan hartzeko. 1920an, Errok Txangoako bere partearen jarraian zegoen Aldude mendiko zati baliokide batengatik trukatzeko eskatu zion Estatuari. Hala, 1923an, Estatuak Aldude mendiko 88 ha jabetza osoan eman zizkion Erroibarri, eta honek Txangoa mendiko 327,18 ha Estatuari⁶⁵.

4. Aralarreko mendikatea

Urbasaren eta Andiairen antzeko mendi komunala. Bertako eskubideak Aralar Batasuna eratzen duten herriek egikaritzen dituzte. Garrantzi berezia du abeltzaintza arloan. Mercedes Galan eta Amparo Zubirik aztertu dute⁶⁶.

Bazen beste fazeria bat ere Aralarren, Araitz, Arakil ibar, Arbizu, Arruazu, Betelu, Etxarri-Aranatz, Ergoiena ibar, Irañeta, Lakuntza eta Larraun ibarraren artean, aprobetxamendu-proporzio hauek zituztela, hurrenez hurren: % 34, 11, 7, 11, 3, 7, 2, 6, 12 eta 7. 1995eko katastroan desagertu zen.

5. Santiago Lokiz⁶⁷

Lokiz mendikatean garrantzi eta berezitasun bakaneko hiru fazeria aurkituko ditugu: Santiago Lokiz izenekoa, XIX. mendera arte *Santuaren Erkidegoa (Comunidad del Santo)* deitua, mugakide diren 25 herriek osatua; esandako horiek Legaria, Oko eta Etaiurekin eratua, aurrekoaren parte bat bakarrik –*Sarza la Baja* deitua– balia dezaketena; eta, azkenik, 25en erkidegoak Arabako Kontrasta

⁶⁵ FLORISTÁN SAMANES, Alfredo, Changoa/Txangoa, *GEN*, III, 492. or.

⁶⁶ GALÁN, Mercedes eta ZUBIRI, Amparo, *op. cit.*, 246.-330. or.

⁶⁷ FLORISTÁN SAMANES, Alfredo eta DE TORRES LUNA, Mª Pilar, *Distribución geográfica de las facerías navarras*, *op. cit.*, 52.-54. or. SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Santiago de Lóquiz, Facerías, *GEN*, X, 260-261. or.; BIELZA DE ORY, Vicente, *Tierra Estella. Estudio geográfico*, Pamplona: Institución Príncipe de Viana, 1972, 178.-179. or.

herriarekin hitzartua, mendiaren beste zati batean. Azken bi horiek beste bi ataletan ikusiko dira.

Lokizko fazeria nagusiak 3.372,27 ha ditu (% 37 larreak, % 35 artadia, % 17 pagadia eta % 10 baso mistoa). Larreak udan (maiatzetik urrira, biak barne) eta neguan aprobetxa daitezke (azarotik apirilera), eta haietan bazkatzen den abelburuko gehiago ordaintzen da udan neguan baino. Larreen aprobetxamendua (pago-ezkurra, arte eta haritzen ezkurra) librea da, nahiz eta lursail batzuk ixten diren txerri-aziendek soilik balia ditzaten, kuota berezi bat ordainduta. Auzotar bakoitzak mendira eraman litzakeen azienda xeheko abelburuak 150 izango dira gehienera; Juntak handitu dezake zenbatekoa beharrezko bermeekin.

Aprobetxamendua eta antolakuntza 2 urtean behin aukeratzen diren 25 kidek –herri bakoitzeko bat– osatutako Juntaren ordenantzek arautzen dituzte. Nolanahi ere, urtero berritzen da Junta –erdia– San Migel egunean. Juntak izendatzen ditu –eta ordaintzen die– lehendakaria, lehendakariordea, idazkaria, mendiko basilikako ermitaia eta guardak. Juntaren ardurak dira, halaber, larreen eta mintegien itxiturak egitea, abereentzako eraikinak egiteko eta su-egurra atera eta, sortaka, herritarrei banatzeko baimena ematea, zigorrak eta isunak kobratzea eta urtero Diputazioari jakinaraztea kontuen egoera, aldaketak eta gainerako gorabeherak.

Urtean lau aldiz biltzen da: otsailaren 15ean (neguan larratuko direla deklaratu diren abelburuen zerrenden azterketa), uztailaren 25ean (gauza bera udako larreetarako), irailaren 29an (Juntaren erdia berritzeko, kontuak aurkezteko eta pago eta haritzen fruituen enkanteak egiteko), eta urriaren 28an (aurrekontua, arteen fruituaren debekua edo enkantea erabakitzeko eta urteko irabaziak banatzeko kontzeju edo udalen funtsetarako).

6. Lokizko limitazioak⁶⁸

Irailaren 29tik (San Migel) abenduaren 6ra arte (San Nikolas) aprobetxatzen den fazeria. Parte-hartzaileak Lokizko fazeriarekin mugakide diren lekuak dira; herri horiek beren lurraldea gehitzen diote lursail fazeroari, azienden larretarako zabalago egiteko. Dirudenez, antzinatik zetorren lursail fazero askoz hedatuago baten puskak dira, zeina hurbileneko herriek beretu bide baitzuten Erdi Aroan.

Honako hauek dira fazeria osatzen duten 25 herriak: Larragoa, Aranaraxte eta Eulate (Ameskoagoiena), Ekala, San Martin, Zudairi, Barindano, Bake-

⁶⁸ FLORISTÁN SAMANES, Alfredo eta DE TORRES LUNA, Mª Pilar, *Distribución geográfica de las facerías navarras*, op. cit., 54.-55. or. SANTESTEBAN ARIZCUN, Mª Pilar, Limitaciones de Lóquiz, *GEN*, VII, 72.-73. or.; BIELZA DE ORY, Vicente, *Tierra Estella. Estudio geográfico*, op. cit., 178. or.

dano, Gollano eta Artatza (Ameskoabarrena); Galdio, Muneta eta Aramendia (Allin ibarra); Gauza, Ollobarren, Ollogoien eta Metauten (Metauten); Murieta; Mendilibarri eta Antzin (Antzin); Vitoria, Ulibarri, Narkue, Gastiain eta Galbarra (Lana ibarra).

«Limitazioak» delakoaren ordenantzetan aurreikusten den aprobetxamendua mota guztietako aziendek belarra eta ezkurra libreki baliatzea da. Mendian ezkurra dagoenean, inork ezingo ditu 40 urde handi edo 80 txiki edo kume baino gehiago sartu (ezkurra irailaren 29tik martxoaren 1era arte gozatu ohi zen). Lurralde hobeto aprobetxatzeko, Urbasan, Andian eta Lokizen bezala, txerrien jabeek, aurrez baimena eskatuta, txerritegi edo *zotolak* eraikitzen dituzte, zarbaz eta orbelez. Galarazita dago, ondorenean, haiek desegitea.

Herritarrek belardiak itxi edo sor ditzakete, bai eta gehienez bost erregu-lur (0,4 ha) zabaleko zati bat erein ere, zuhaitzei kalterik egin gabe, baina urte batez bertan behera uzten bada, beste edozein herritarrek hura itxi eta goza dezake. Ereindako soroetan edo belardietan egindako kalteak haiek eragin dituzten azienden jabeek ordainduko dituzte. Eraiki daitezke eskortak karez eta harriz, estalkiarekin edo gabe, haiek gozatzeko uzten ez diren artean.

4. Udal arteko eta kontzeju arteko fazeriak

Zenbait udal edo kontzejuren artean ezarritako fazeriak dira, hitzartutako erkidego fazeroekin mugan dagoen eta guztiena edo haietako batena den lursail komunal bat aprobetxatzeko xedearekin.

Historian zehar fazeriak etengabe gutxituz joan dira, bai kopuruan, bai hedaduran eta bai aprobetxamenduei dagokienez. Batez ere, XIX. mendeko desamortizazio-prozesuaren eta XX. mendeko nekazaritza-iraultzaren eraginez desagertu ziren. Haiei erreferentzia egiten dieten toponimoek irauten dute, lekuko mutu gisa.

Toponimian agertzen diren «facería», «facero», «pacería», «placería», «pacero», «acera», «acería» eta horien aldagai guztiak (pluralak, aurrizki edo atzizkiak, grafia desberdinak, etab.) kontuan hartzen baditugu, Nafarroako lurralde guztia antzinako aprobetxamendu-modu horiekin zipriztinduta aurkituko dugu⁶⁹. Haietako gehienak desagertuta daude gaur egun, baina, kasu askotan,

⁶⁹ Ikus JIMENO JURÍO, José María (zuz.), *Nafarroako toponimia eta mapagintza. Toponimia y cartografía de Navarra*, Iruñea: Nafarroako Gobernua/Gobierno de Navarra, 1992-1998. Bilduma honetako berrogeitaka liburukitan jarrai daiteke mota horretako toponimoen aztarna, bakoitzaren antzinatasun dokumentala (toponimoen deskribapena) eta kokapen geografikoa adierazita (kartografia-oinarria, mapen eskala 1:10.000): Abartzuza, Abaurregaina, Abaurrepea, Adantsa, Aderitz, Agoitz, Aguilar Kodes, Aiantz, Aitzoain, Albiasu, Alduate, Allo, Allotz, Ameskoabarrena, Amillao, Antsoain, Antzin,

oraindik mantentzen da lursaila aprobetxamendu erkide gisa, nahiz eta herri bakoitzak dagokion eremua baliatu. Leku faltaren kariaz ezinezkoa zaigu hemen analisi xehatu bat egitea, baina egin beharko da etorkizunean, fenomeno bakan honen benetako neurria zehatz-mehatz ezagutu ahal izateko⁷⁰.

Modu eskematikoan bada ere, mota horretako fazeria garrantzitsuenak zedarrituko ditugu ondoren, alfabeto-hurrenkeraren arabera⁷¹:

1. *Abaurregaina, Abaurrepea, Aria, Aribe, Garaioa, Garralda, Orbaizeta, Orbara eta Hiriberri*

Toki horien artean bakoitzak bederatziren bat duela. 1995eko katastroan desagertu zen.

2. *Ablitas-Barillas*

Bi herri horien artean; 1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da. Lanerako abereen –idiak, batik bat– barruti edo bazkalekutarako erabiltzen zen belardi bat zen. Desagertuta.

Añezkar, Aos, Aranaratxe, Aranguren, Aratzuri, Aristregi, Aritzala, Arraitza, Arroitz, Artabia, Arteta, Artika, Artozki, Astrain, Azantza, Azotz, Badostain, Ballariain, Baraibar, Bardeak, Bariain, Bearin, Beasoain, Beltzunegi, Benegorri, Bera, Beraskoain, Berriobeiti, Berriogoi, Berriozar, Beuntza, Bidaurre, Billabeta, Biotzari, Burlata, Cabredo, Cábrega, Cordovilla, Dorre Elortzibar, Ekala, Ekiza, Elio, Elkarte, Elortz, Eparotz, Erantsus, Eraul, Erendatzu, Eritze Itza, Errazkin, Erreta, Errezu, Esa, Eskaroze, Eslaba, Espartza Galar, Etxabarri, Etxauri, Eultz, Eusa, Ezkirotz, Fontellas, Funes, Galar, Galbarra, Galdio, Galipentzu, Gares, Garinoain, Garralda, Garrues, Gartziriain, Gazolatz, Gazteluberri, Genbe, Geretz, Getze, Getze Ibargoiti, Goñi, Hiriberri Longida, Hiriberri-Aezkoa, Ibargoiti, Ibiriku Deierrri, Idotzin, Ihabar, Iharte, Iheltz, Imarkoain, Iratxeta, Irunberri, Iruñea, Iruñela, Irure, Iturgoien, Itzagaondo, Izaba, Jaurrieta, Kaseda, Lakidain, Larraga, Larrageta, Larragoa, Larraingoa, Larraitza, Larrion, Larunbe, Leartza, Leatxe, Ledea, Legaria, Legartza, Lerga, Lerin, Lerrutz, Liberrri, Lizoain, Loizu, Longida, Lorka, Los Arcos/Arqueta, Luzaide, Makirriain, Marañoñ, Mérida, Mendaza, Mendigorria, Mendillorri, Mendiorotz, Meotz, Milagro, Mirafuentes, Miranda Arga, Muniain Gesalatz, Murillo el Fruto, Murillo-Berroya, Muru Artederreta, Muru-Astráin, Mutiloagoiti, Nazar, Obanos, Oibar, Olaberri, Olatz Nagusia, Olexoa, Olo, Oloritz, Ongotz, Orizin, Orkoyen, Orrio, Otao, Oteitza Antsoain, Otiñano, Otsagabia, Paternain, Peña, Petilla Aragoi, Piedramillera, Pitillas, Rocaforte, Sagues, Saldise, San Martín Ameskoa, San Martín Unx, Santsoain Urraulbeiti, Saratsa, Sarriguren, Sastioia, Sengaritz, Sesma, Sorakoitz, Tabar, Tebas, Torres del Río, Untziti, Untzu, Urbiola, Urdanotz, Urniza, Urotz, Urraulbeiti, Urraulgoiti, Urrotz, Urzante, Ustaize, Usun, Uxue, Viana, Villamayor, Vitoria, Zabal, Zabaltza-Urraulgoiti, Zalba, Zangoza, Zaraitzu, Zare, Zarikegi, Zariqueta, Zildotz, Zirauki, Ziritza, Zizur Nagusia, Zizur Txikia, Zuasti, Zulueta, Zutza.

⁷⁰ Hori egin dute Mercedes Galánek eta Amparo Zubirik Iruñeko Merindadean desagertu eta desegin diren fazeriei buruz. GALÁN, Mercedes eta ZUBIRI, Amparo, *op. cit.*, 152.-157. or.

⁷¹ Informazioa iturri hauetatik atera da: M^a. Pilar SANTESTEBANek eta Alfredo FLORISTÁNek prestatutako *GENetik*; Nafarroako Gobernuaren Lurralde Aberastasunak 1995ean egindako *Katastrofik*; eta lan honetan aipatutako azterlanetatik, bereziki GALÁN, Mercedes eta ZUBIRI, Amparorenak, *op. cit.*, 119.-330. or.

3. *Aiartza*

Urbiola (Iguzkitz) eta Lukin artean; 1966n desegin zen. 44,36 ha mendearen hasieran: 30,53 ha eremu idor eta 13,83 ha larre. Desegin zenean 38,26 ha zituen.

4. *Aintzinoa-Loizu*

1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da; Erroibarreko bi herri horien artean larreak elkarrekin baliatzeko eskubidea zen.

5. *Aitzoain-Berriobeiti*

2,10 ha (larreak, zura eta su-egurra) Antsoain zendeako bi toki horien artean.

6. *Aitzoain-Berriogoiti*

25,75 ha (larreak, zura eta su-egurra).

7. *Aizpun-Urdanotz*

67 ha (larreak, zura eta su-egurra) Goñerriko bi toki horien artean.

8. *Aldaba-Zuasti*

1855eko desamortizazio zibilerako irekitako espedienteetan aipatzen da; idientzako barruti bat zen, Itza zendeako bi herri horien artean lanerako abereak larratzeko erabiltzen zena.

9. *Ameskoabarrena-Galdio*

Indarrean egon zen 1855 arte (desamortizazioko espedienteak), Santiago Lokiz mendikatearen inguruan zeuden fazeria ugarietako bat zen.

10. *Ameskoabarrena-Galdio-Artabia*

Aurrekoaren kasu berbera Ameskoako udalaren eta Allin ibarreko herrien artean.

11. *Amezti*

Ituren eta Urrotz (Malerreka) artean. 45,13 ha: 21,82 ha larre, 21,64 harizti lepatu, ha 1 lursoro eta belardi artifizial eta gainerakoa lizardi. Erdibana. Elgorriaga, Ituren eta Doneztebe artean, *Amezti* fazeria aktibitate handia izan zuen XVIII. mendean, nahiz eta, lehenago, XVI. mendetik gutxienez, auziak izan zituzten herri bakoitzaren proportzioagatik eta mugarriengatik.

12. *Antzin-Legaria-Murieta*

% 50, 25 eta 25 bakoitzak, hurrenez hurren.

13. *Antzin-Piedramillera*

92,12 Ha: 75,07 ha artadi, 11,58 ha eremu idor eta 5,47 ha larre, erdibana Egaibarreko udalerrriaren eta Berrotzakoaren artean.

14. *Añezkar-Saratsa*

8,43 ha edo 7,85 ha, urte desberdinetan egindako katastroaren arabera, eta 2,8 ha, Diputazioak lursail komunalei buruz egindako inkestaren arabera; batez ere pinudia, Antsoain zendeako kontzejuaren eta Itzakoaren artean, Larrageta mendixkaren iparraldeko isurialdean, erdibana.

15. *Aranaratxe-Eulate*

0,89 ha harizti lepatu, erdibana, Ameskoagoieneko esandako bi tokien artean.

16. *Aranbeltza*

Arroitz, Deikaztelu eta Arellano artean, heren banarekin; 230-235 ha: 185,52 larre eta gainerakoa, eremu idorra, mahastiak eta pinudia.

17. *Arraitza-Beraskoain*

123 ha larre Etxauribarreko bi herri horien artean. Azkenean banatu egin zuten.

18. *Astitz-Alli*

1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da; Larraun ibarreko bi toki horien arteko belarren eta uren mankomunitatea zen.

19. *Astrain-Zarikiegi*

27 ha Zizur Nagusiko bi toki horien artean; lur-zati partikularretan eta komunaletan banatuta zegoen, eta laboretarako eta larretarako erabiltzen zen; larreen aprobetxamendu fazeroa ardientzat zen.

20. *Auritz-Orreaga*

1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da; larreak elkarbanatzeko hitzarmen bat zen; herri bakoitzak larre-eskubidea gauza zezakeen bere aziendekin bestearen mugarte osoan.

21. *Azkona-Lezaun*

Erdibana. 1995eko katastroan desagertu zen.

22. *Azpildoia*

Fazeria honekiko eskubidea erreklamatu zion Zaraitzuk Estatuari 1859an; 1867an entregatu zen.

23. *Bailunbe*

20 ha (batik bat erkametz) Aranaratxe eta Larragoa (Ameskoagoiena) artean, erdibana.

24. *Baraibar-Errazkin*

Larraun ibarreko toki horien artekoa zen, Aiztan eta Ernape inguruneetan, Malloen oinean. 60ko hamarralditik ez da jada ardirik sartzen, toki malkarregiak direla eta. Baraibarrek ehizarako erabiltzen du eta behorren bat bidaltzen du; Errazkinek behiren bat, eta dozena erdiren bat behor larratzen ditu eta udan garo apur bat, zura eta su-egurra ateratzen du.

25. *Baratzeko-Errekak*

Auritz eta Aurizperri artean abereen bazkarako eguzkitik eguzkira, Auritzeko udal-mugar artean. Desagertuta.

26. *Baztan-Amaiur*

Bien artean betirako, 1560tik hasita. Larreak, azienda mota, kopuru edo denbora mugarik gabe. Izatez, Amaiurkoak udan joaten dira Baztanera eta hauek Amaiurrera neguan.

27. *Baztan-Eugi*

Bi udalen artean, hiru urterako, 1830ean.

28. *Baztan-Etxalar*

Bahiketa- eta fazeria-konponketak gutxienez 1603tik 1851ra.

29. *Baztan-Urdazubi*

Bi udalerrien artekoa elkarrekiko larreen aprobeixamendurako; desproporzio neurrigabea du Urdazubiren kaltetan.

30. *Baztan-Zugarramurdi*

Bi udalerrien artean lursail komunalak gozatzeko. Lehendik existitzen zen baina 1711ko Itunean jaso ziren baldintzak zehatz-mehatz.

31. *Berrabia*

Zuñigako udalaren eta Gastiaingo (Lana) kontzejuaren artean, izen horretako mendian. Chaparral eta Torralbonda mendiekin batera, aipatutako herrien arteko zabalera handieneko fazeria eratzen du (141 ha).

32. *Berriobeiti-Lotza*

Antsoain zendeako bi toki horien artean, azienden aprobetxamendurako. 10,18 ha larre, Berriobeitiko mendixka batean.

33. *Beruete-Aldatz*

Basaburu Nagusiko eta Larraungo toki horien artean; Amagigaraikoa eta Irumugarriko lursailetan, XIX. mendearen azken aldera. Desagertuta.

34. *Bordazoko*

Otxobi eta Saratsate (Itza zendea) artean; 14 ha larre bi kontzejuetako lanerako abereentzat. XIX. mendearen erdi aldera aipatzen da.

35. *Burumendi*

Lerate (Gesalatz) eta Allotz (Deierrri) artean; 55,9 ha (pinudiak, larreak eta soro-lurrak), erdibana, mota guztietako aziendekin, ordainketarik eta inolako denbora-mugarik gabe.

36. *Cabanillas-Fustiñana-Tutera*

Herri horien artekoa, 1630etik, mugakide zituzten mendietan. 4.500 ha zabal. Tratu txarra eman zaio historian zehar; hona aprobetxamenduak: goldatzeko, erein eta landatzeko, ehizarako eta su-egurretarako, harria eta espartzua ateratzeko, karea eta igeltsua egiteko eta harea ateratzeko (urte osoan), eta larretarako apirilaren 1etik ekainaren 29ra, orduan itxita geratzen baitira barrutiak urtarrilaren 6ra arte. Data horretatik martxoaren 31ra arte hiru herri fazeroetako bakoitzak larreen gozamen partikularra du, zeina errentan eman daitekeen enkante publiko bidez, gehien eskaintzen duenari. Besterendutako barrutietan, jabeak eskusiban aprobetxatuko ditu belarrak, urak eta eskortak ekainaren 29tik martxoaren 31ra arte. Tuterarrak dira gaur egun fazeriari probetxu gutxien atezten diotenak.

37. *Cabazas*

Torralba del Rio eta Otiñano artean, Joar mendian; 797 ha (artea, erkame-tza eta pagoa), larre-erabilpenerako batik bat.

38. *Cogullos, Goikoa eta Behekoa*

Lukin, Villamayor de Monjardín eta Urbiola (Iguzkitza) artean; eta Lukin eta Villamayor artean. Belarraren aprobetxamendu erkiderako, 67,4 ha-tan. Biak 1966an banatu eta desegin ziren.

39. *Corte-Campo edo Cortacampo*

Piedramillera eta Los Arcos/Arkueta artean (2/3 eta 1/3, hurrenez hurren), jabetza partikularren gainean.

40. *Chaparral eta Torralbonda*

Zuñiga eta Gastiain artean. 141,48 ha (batik bat eremu idorra, neurri txikiagoan haritza, artea eta larreak); belarra eta su-egurra erdibana aprobetxatzen dira.

41. *Debate edo Larrazpil*

Irurtzun, Etxeberri (biak Arakilgoak) eta Madotz (Larraungoa) artean, lurraldeak baliatzeko. 1855eko desamortizazio zibileko espedienteengatik eza-gutzen da.

42. *Doneztebe-Ibargoiara*

Arregi, Bordazelaieta eta Urteaga lekuetan XVII. mendetik, aziendak bazkatzeko.

43. *Egiarreta-Etxarren-Madotz*

Larre-mankomunitatea toki horien mugetako lursail komunaletan (lehen-go biak Arakilgoak eta hirugarrena Lezaungoa), indarrean 1880tik 1890era. Diputazioak baliogabetu zuen Egiarretak eskatuta.

44. *Elkarrikoa [I]*

Donamaria, Oiz eta Urrotz artean, batzuetan Armalzuri deitua. 156 ha (pagadi), baso- eta azienda-aprobetxamendua, hainbanaturik. Urrotzek fazeria bat du *Elkarrikoaren* mugartean Iturenekin.

45. *Elkarrikoa [II]*

Suarbe (Ultzama) eta Beuntza (Atetz) artean, 88,22 ha (pagadiak eta larreak) erdibana.

46. *Eltso-Iraizotz*

Ultzamako bi herri horien artean, Arañotz mendian; 100 ha (harizti eta larre), erdibana.

47. *Eraul-Muruko jaurreria*

1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da; Eraulgo (Deierri) soro-lanerako abereek aprobetxatzen zuten irailetik azarora bitartean (1,79 ha larre).

48. *Erbriz*

Lezaungo udalaren eta Errezuko (Deierri) kontzejuaren artean; indarrean zegoen 1855erako; 62 ha (batez ere larreak).

49. *Errezu-Iturgoien*

Deierri eta Gesalatzeko bi auzo horien artean; 21,28 ha, lursail partikularrak eta komunalak, larretarako 2/3etan eta gainerakoa sorotarako; zura, su-egurra eta larreak, erdibana aprobetxatzen direnak.

50. *Erro-Zilbeti*

Erroibarko bi leku horien artean, Etxarro, Urritzia eta Astobia mendietan. 1.567 ha (hariztiak eta pagadiak). Indarrean zegoen XIX. mendearen erdialdean eta XX.aren hasieran.

51. *Erbea*

Legaria eta Piedramillera artean; 36,5 ha soro-lur, su-egur eta larre aprobetxamendua, erdibana.

52. *Eslaba-Lerga*

Bi udalen artean, 15 ha larre. 1906an desegin zen, banatu zutelako. Beste fazeria batek sortu ditu arazoak azken urteotan, bi herrien artean, usategiak eta haize-errotak direla medio.

53. *Etxague*

Arrieta eta Hiriberri artean (biak Artzibarkoak) izen bereko mendian, 938 ha pagadi.

54. *Etxalar-Igantzi*

Bi herri horien artean XVII. eta XVIII. mendeetan.

55. *Etxalar-Zugarramurdi*

Bi herri horien artean 1716an; belarraren aprobetxamendua.

56. *Etxarri Aranatz-Ergoien-Arbizu*

Esandako udalerrri horien artean; 1.800 ha (basoak eta aziendentzako larreak), Arnaz, Utzuar eta Basabea mendietan.

57. *Eultz-Lizarra*

Allin ibarreko kontzejuaren eta Lizarrako udalaren artean. 14 ha (abarizti) Belastegi parajea (Eultzen oraindik «el facerío» deitzen diote). Larre urriak aprobetxamendu librekoak dira; Lizarrak behor-aziendak bidaltzen zituen eta Eultzek ahuntzak, ardiak, mandoak eta behiren bat. 1920ko hamarraldian desagertu zen.

58. *Ezkirotz-Cordovilla*

Galar zendeako bi tokien artean XIX. mendearen erdi aldera; 7 ha (belar) lanerako abereentzat.

59. *Facero, El*

Izen hori ematen zaie fazeria hauei: Jaurrieta eta Hiriberri-Aezkoa artekoa (60-70 ha pagadi eta larre); Berriogoiti eta Aitzoain artekoa (30 ha larre San Kristobal mendian); Berriogoiti (Antsoain), Zildotz eta Orrio (biak Ezkabarte-koak) eta Untzu (Txulapain) artekoa (26,9 ha larre San Kristobal edo Ezkabaren ipar-mendebaldeko hegalean); Añezkar eta Elkarte (biak Antsoaingoa) eta Gartziriain (Txulapain) artekoa (68 ha Sollaondi mendian. Larreak, zura eta su-egurra); Azantza (Goñi), Saldise, Egillor eta Beasoain (hirurak Ollokoak) artekoa (39,33 ha larre Saldiseko mendikatean); Etxauri eta Ziritza artekoa (107,83 ha larre, artadia eta pinudia Sarbil mendikatean); Etxauri eta Elio (Ziritza) artekoa (43,55 ha larre eta pinadi Sarbilen); Beraskoain eta Arraitza (Zabaltza) artekoa

(123 ha larre; bien artean banatu zuten joan zen mende hasieran). Beste bi fazeria Larraun ibarrean (bata 153 ha-koa eta bestea 83koa, pagadiak) mende hasieran indarrean zeudenak eta Baraibar, Errazkin eta Albiasu artean kontzentratuak.

60. *Fontellas*

1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da; Tuterako udalak eta Fontellaseko markesak baliatzen zuten su-egurretarako, larretarako eta ereiteko.

61. *Funes-Azkoien*

1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da; Erriberako bi udalak aprobetxatzen zuten 250 ha-tan sorotarako, egurretarako eta ehizarako; belarrak enkante publikoan ematen ziren errentan. XIV. mendearen azkenean, gaztelarren kontrako erresistentziaren sari gisa ezarri zuten, *mesta* erkide bat sortzeaz gainera⁷².

62. *Gallanbiri*

Zuñigaren eta Gastiain, Narkue eta Galbarra artean; 85 ha-ko artez estalitako mendia. Indarrean egon zen 1950-1960 arte.

63. *Gandiriain*

Garinoain, Santsomain eta Puiu artean. % 90,30; 5,035 eta 4,35 hurrenez hurren, parte bakoitzak. 1995eko katastroan desagertu zen.

64. *Garritz*

Hiriberri, Ihabar, Murgindueta (Arakil ibarreko lekuak) eta Irañeta artean, belar eta uren aprobetxamendurako izen bereko mendian (149 ha pagadi); Hiri-berrikoa da izatez.

65. *Gongolatz [I]*

Longida ibarreko fazeria, Aos eta Aiantz artean. 3 ha, lehen ardiek aprobetxatzen zutena eta orain herrikoa ez den abeltzain baten behorrek. Aosek lur-sail horretan egin du bere futbol-zelaia («La Facería» izenekoa).

---

⁷² CARO BAROJA, Julio, *Etografía histórica de Navarra*, I, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1971, 124. or.

66. *Gongolatz [II]*

Longida ibarreko fazeria, Billabeta, Zuasti eta Zutza artean (53 ha pinudi); behorrek aprobetxatzen dituzte larreak, ordainketa bidez, Billabetakoek, bereziki. Irabaziak hiru kontzejuen artean banatzen dira.

67. *Gulia-Saratsate*

Itza zendeako bi toki horien artean. Ardiek baliatzen zituzten larreak due-la hamar bat urte arte; gaur pinudia ustiatzen da zur enkanteen bitartez. Irabaziak bien artean banatzen dira.

68. *Huarte-Gorraitz*

Eguesibarko udal eta leku horren artean, XIX. mendearen erdi aldera; irabaziak erdibana.

69. *Hugere eta Aitzabal*

Gerendiain, Zenotz eta Lizaso artean (Ultzama), aipatu mendixken aprobetxamendurako, XIX. mendearen erdialdera.

70. *Intzuriain barrutia*

Barbarin eta Olexoa artean; 75,34 ha (% 80 mahastiak, gainerakoa sorolurrak eta larreak, elkarrekin aprobetxatuak ardien bidez). Bada beste fazeria bat bi herrien artean proportzio hauetako aprobetxamenduarekin: % 18,97 eta 81,03, hurrenez hurren.

71. *Irunberri-Adantsa*

Aipatu udalaren eta Erromantzatuko kontzeju horren artean; 123,26 ha Leireko mendikatearen ipar isurialdean. Batez ere, larretarako aprobetxatzen da, erdibana.

72. *Irunberri-Biotzari*

Aipatu udalaren eta Erromantzatuko kontzeju horren artean, Leireko mendikatearen ipar isurialdean. 16,25 ha pagadi; batez ere, larretarako aprobetxatzen da, erdibana.

73. *Irunberri-Tabar*

Aipatu udalaren eta Urraulbeitiko leku horren artean; 5 ha gaur laboretarako soro modura erabiltzen dira; larre-aprobetxamendurako, erdibana.

74. Irunberri-Usun

Aipatu udalaren eta Erromantzatuko kontzeju horren artean; 288,41 ha Leireko mendikatearen ipar isurialdean. Larreak erdibana aprobetxatzen dira.

75. Irurtzun-Etxeberri

Arakil ibarreko bi kontzeju horien artean; 383 ha (haritza, larreak eta pagoa). Herri bakoitzetik 5 kide dituen junta batek administratzen du. Sarrerak eta gastuak proportzio honetan banatzen dira: % 90 Irurtzun eta % 10 Etxeberri; proportzio hori ez da aplikatzen herritarrek zuzenean egiten duten su-egur eta larreen aprobetxamenduan, sortak tasa bat ordaintzearen bidez esleitzen baitira. Larreak libre dira, denbora, abelburu kopuru edo azienda mota mugaturik gabe, «bordetara bidea» deitutik hurbileko eremu batean izan ezik, zeina behi-azientzat erabiltzen baita apiril-maiatz-ekainean.

76. Iturbeltz

Ilarregi (Ultzama) eta Beuntza (Atez) artean, izen bereko mendia aprobetxatzeko. 1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da. Desagertuta.

77. Ituren-Labaien

1645etik Auntzaleku eta Garardi artean, abereen aprobetxamendurako. Desagertuta.

78. Itza zendea-Aratzuri

Zendea horren eta Aratzuriren (Oltza) artean; 4,66 ha (ibarbaso jende ga-beak), larreak erdibana.

79. Itzaga

Erreta eta Zuhatzu artean (biak Itzagaondokoak), 136 ha larre Itzaga mendikatearen ipar isurialdean; ardi-aziendak.

80. Itzaltzu-Otsagabia

Zaraitzuko udal horien artean. Antzinako jatorria eta bilakaera gorabeheratsua, hainbat aldiz desegin, zatitu, handitu edo txikiagotu izan da historian zehar. 1.417,46 ha (% 77,39 Otsagabia eta % 22,61 Itzaltzu), larreak eta pagadiak dira nagusi, gero datoz soro-lurrak (660, 413 eta 224 ha, hurrenez hurren).

81. *Izurdiaga-Errotz-Urritzola*

Arakil ibarreko aipatutako leku horien artean, hitzezko akordioaren indarrez. 0,5 ha Arakil ibaitik hurbil; larreez gainera, irabazi handiena (herri bakoitzari 1/3 dagokio) makal-zuraren enkanteetatik dator.

82. *Kaseda-Galipentzu*

Bi udalerrien artean Aragoi ibaiaren meandroko uharte batean; 7,5 ha (su-egurra, larreak eta ehiza), erdibana egin zuten.

83. *Kaseda-Oibar*

1938 arte existitu zen, bi udalerrien artean (33,2 ha eremu ureztatu). Urte hartan desegin eta erdibitu egin zuten.

84. *Lakar-Lorka*

1855eko desamortizazio zibileko espedienteetan aipatzen da. Deierriko bi leku horien artean aprobetxatzen zuten. 54 ha haritz eta arte Zazola eta Oianandia mendietan. Larreak txerrientzat eta soro-lanerako abereentzat, su-egurra eta zura; belarra aldi baterako errentan. Gaur egun, bada fazeria bat bien artean, 8,64 ha-koa (larreak, zura, su-egurra eta harrobi bat).

85. *Larkota eta Arrigoiti*

Zuhatzu eta Ekai artean (biak Arakilen) 1889an. Pagoa, haritza eta larreak.

86. *Larra*

Santsol eta Torres del Rio artean; 1.789 ha (larreak, soro-lurrak eta mahastiak); 1930ean desegin zen.

87. *Larraitza*

Ameskoabarrena eta Abartzuza udalerrien eta Eraul (Deierri) eta Etxabarri (Allin) lekuen artean; 205,19 ha (pagadiak eta larreak) belarra eta basoa aprobetxatzen direla; % 54 eta 46 dagokio bakoitzari, hurrenez hurren.

88. *Larrasuil*

Eslabako udalaren eta Arteta (Ezporogi) lekuaren artean, 2,70 ha (zura, su-egurra eta larreak), erdibana.

89. *Larraieta*

Abaurregaina, Abaurrepea eta Hiriberri artean; 43,82 ha, batez ere larreak, hainbanaturik.

90. *Larrazpil*

Ikus Debate.

91. *Ledea-Esa*

Bi udalerrri horien artean; 54 ha (abariztia eta larreak) Leireko mendi-katearen hegoaldeko isurialdean. XIX. mendearen azken aldera, Esakoek luberritze lanak egin zituzten mahatsondoak landatzeko (100 erregu-lur inguru) eta fazeria desegin nahi izan zuten, baina Ledea ez zuen onartu; egun biek aprobetxatzen dituzte larreak, erdibana.

92. *Leire-Ledea*

Monasterioaren eta Ledeaen artean. 27 ha (larreak eta su-egurra), 1855eko desamortizazio-espedienteen arabera.

93. *Leziza, Beriain eta Barga*

Etxarri Aranatz, Lizarragabengoa eta Ergoiena ibarraren artean; ura, belarra eta su-egurra, pagoz eta haritzez estalitako esandako mendietan. 1855eko desamortizazio-espedienteen arabera.

94. *Leorin*

Deikaztelu eta Morentin artean; 484 ha soro-lur 1841ean, herritarrek belarra aprobetxatzen zuten azienden bitartez. XIX. mendearen azken aldera desagertu zen.

95. *Lerate-Irurre*

Gesalatz ibarreko bi leku horien artean. Larreak bi kontzejuetako aziendentzat, jabetza partikularretan (0,16 ha bakarrik dira erkideak).

96. *Lesaka-Arantza*

Bi herrien arteko hitzezko akordioa batzuen eta besteen aziendei bien arteko udal-mugaren alde banatan bazkatzen uzteko. Desagertuta.

97. *Lesaka-Artikutza*

Hitzezko akordioa aipatutako hiribilduaren eta Goizuetako auzo honen arteko udal-mugaren alde banatan aziendak larra zitezen. Desagertuta.

98. *Lezaun-Aritzaleta*

Udal honen eta Deierriko kontzeju honen artean; 18 ha (arte, haritza eta ezpela), Aldaia parajea. Antzina ardiak, gaur, ahuntzak baizik ez. Oso malkarra hego aldetik, Aritzaletarentzat ia ezin erabiltzeko modukoa.

99. *Lezaun-Errezu*

Aipatu udalaren eta Deierriko toki horren artean, Arbiotz izeneko parajea. Larreak libre mota guztietako aziendentzat, bi herrien mugetara arte. Duela 40 urte inguru desegin zen Errezuk pinua aldatu zuenean Lezaunekiko mugara arte.

100. *Lisa*

Muneta, Aramendia eta Galdio artean (guztiak Allin ibarrekoak), izen bereko mendian; 100 ha pagadi eta larre.

101. *Lizarrate*

Abartzuza eta Ibiriku artean (biak Deierrikoak), izen bereko mendian. 635,15 ha, batez ere pagadiak; (zura eta su-egurra eta larreak honela banatuta: % 66,66 Abartzuza eta % 33,33 Ibiriku). Fazeriaren barruan, azienda-jabearen herriari dagozkion lursailetan larratzen dira abereak.

102. *Lodosa-Sartaguda*

Bi udalen arteko fazeria, bi udal-mugarteak bereizten dituen trokartean. Kilometro karratu bateko azalera.

103. *Mataverde*

Mirafuentes, Nazar, Cabrega (Mues), Ubago (Mendaza) eta Otiñano (Torralba del Rio) artean, izen bereko mendikatean; 174 ha hainbanaturik, larretarako, zuretarako eta su-egurretarako (arte). Mendikate berean, aipatu herriek beste fazeria bat dute hitzartuta (137 ha artadi eta sastraka) Torralba del Riorekin, zeinak % 33an aprobetxatzen baitu. Bada beste fazeria bat ere esandako herri horien eta Otiñano-Torralba del Rio artean, proportzio hauekin, hurrenez hurren: % 16,75, 16,25, 16,75, 16,75, eta 33,50.

104. *Melida-Murillo el Cuende*

Udalerrri horien artean, Barranco de la Torre izeneko bien arteko mugaldean; 30 ha larre, Melida eta Arradako (Murilloko auzoa da) behi- eta, batez ere, ardi-aziendek baliatzen dituztenak; batzuetan, Traibuenaseko belarrak errentan hartzen dituenak ere erabiltzen du fazeria.

105. *Mendabia-Imas*

1525etik XIX. mendearen erdialdera arte iraun zuen, Imas etxaldearen jabe den Iratxeko monasterioaren eta Mendabiaren artean, azken honen udal-mugar-tean. Bi lurraldeetako belarrak aprobetxatzeko eskubidea zuten batzuek eta besteek. Desamortizazioaren ostean, Imas etxaldea Mendabiako auzotar bat-tek beretu zuen, baina mantendu egin zen berorren eta herriaren arteko fazeria.

106. *Mendifer edo Mendifa*

Antzin, Mendilibarri (Antzin), Murieta eta Legaria artean hitzartutako fa-zerietako bat (bestea Cuatro Lugares deitua da); 33 ha (artadia), larre, zur eta su-egurretarako, hainbanaturik.

107. *Monjiliberri*

Eraul eta Abartzuza artean; 250 erre-gu-lur artadi.

108. *Montanilla edo Antanillas*

Mendaza eta Asarta artean, lehenengoaren mugarte barruan, aurreko men-dearen azkenetan; 100 erre-gu-lur belarrak elkarrekin aprobetxatzeko azienden bitartez.

109. *Monte, El*

Aberin eta Muniain Eguzkitza artean, XIX. mendearen azken aldera; 275 ha artadi Montejurraren ekialdeko mazelan, bi herrietako lanerako abereen-tzat.

110. *Monteagudo-Tulebras*

Bi udal horien artean ibarbaso zingiratsu batean; ha 1, garai batean kala-mua beratzen edukitzeko erabilia, gaur larreak soilik baliatzen dira.

111. *Montegrande*

Erreta eta Zuhatzu artean (biak Itzagaondokoak); 295 ha (larreak, zura eta su-egurra) Itzaga mendikatearen ipar isurialdean, erdibana.

112. *Montejurra/Jurramendi*

Azketa, Urbiola (biak Iguzkitzan) eta Villamayor de Monjardin artean; 163,49 ha (larreak, zura eta su-egurra) eta 25 ha laboretarako, hainbanaturik.

113. *Monterrey edo Monderrey*

Ablitas, Cortes eta Tuteran artean, Ablitasen mugartean; 1.498 ha larretarako, harik eta XIX. mendean eta XX.aren hasieran Ablitasekoek labrantzarako egokiak ziren sail guztiak goldatzea lortu zuten arte, nahiz eta Cortesek eta Tuterak ukigabe gordetzen dituzten beren larrerako eskubideak.

114. *Munarriz-Bidaurre*

Goñerri eta Gesalatzeko kontzeju horien arteko hitzarmena bien arteko muga inguruko larreak aprobetxatzeko, harik eta 1821ean mugarriak ezarri eta fazeria desegin zen arte, nahiz eta lursailari oraindik «el facero» esaten zaion.

115. *Muniain Iguzkitza-Aberin*

Aberingo bi leku horien artean XIX. mendearen azkenera arte; 275 ha artadi El Monte deituriko parajea, Montejurraren ekialdean.

116. *Muskiz-Osakar*

Imotz eta Txulapaingo bi auzo horien artean, hiru lursailek osatzen zutela: Mendurro mendia, Arangaitz eta Gorostieta; basoak eta larreak (aziendak eguzkitik eguzkira, dohainik) elkarrekin aprobetxatzeko.

117. *Mutiloabeiti-Badostain*

Aranguren eta Egueseko bi toki horien artean, 1950 arte; 71 erregu-lurjende gabeko ibarbasoetan; lanerako abereek baliatzen zuten.

118. *Mutiloagoiti-Mutiloabeiti*

Arangurengo bi herri horien artean, XIX. mendearen erdialdera, larretarako, lanerako abereek baliatzen zuten.

119. *Nazar-Mirafuentes*

Bi udalerrien artean; 7,45 ha gaur soro-lurretarako erabiltzen direnak eta antzina larretarako, erdibana.

120. *Olexoa-Villamayor de Monjardin*

Bi udalerriren artean; 2,13 ha larre Monjardin mendiaren mendebaldetik, erdibana.

121. *Oñaga*

Larriaitz eta Osinaga artean (biak Txulapaingoak): 61 ha (% 60 haritza eta pinua, eta gainerakoa larreak).

122. *Orbara-Hiriberri Aezkoa*

Bi udalerrri horien artean; 6,64 ha larre eta pagadien ustiaketa, erdibana.

123. *Orgi*

Eltso eta Gerendiain artean (biak Ultzamakoak) hitzartutako fazeria-
ren parte den mendia. Hor sartzen da egungo Ultzamako golfeko kluba ere.
58,75 ha; Orgi baso-ustiaketarako eta aziendentzat, eta golf-zelaia aipatutako
klubari errentan emana; etekinak bi kontzejuen artean zatitzen dira, erdibana.

124. *Otao-Zabalegi*

Elortzibarreko bi leku horien artean; ha 1 larre, erdibana aprobetxatzen
dena.

125. *Oteitza-Añezkar*

Antsoain zendeako bi toki horien artean, XIX. mendearen erdialdera arte.
52 ha larre, hainbat ibarbasotan banatuta.

126. *Oteitza-Añezkar-Saratsa*

Esandako auzo horien artean, lehenengo biak Antsoain zendeakoak eta
azkenekoa Itza zendeakoa. XIX. mendearen erdialdera arte iraun zuen. 4 ha la-
rre, elkarrekin aprobetxatuak.

127. *Ozkoidi-Santsoain-Muru*

Urraulgo auzo horien artean; 11,31 ha, batez ere artea eta abaritza, elka-
rrekin aprobetxatuak.

128. *Paso Ancho*

Aezkoako Abaurregaina eta Abaurrepea udalen artean; 5 ha aipatutako
parajea, larretarako elkarrekin aprobetxatuak. 1950ean desegin zen.

129. *Piedramillera-Antzin-Mendaza*

Aipatutako udal horien artean; 90 ha Cajigales izeneko parajea (artadia, pinudia, soro-lurra eta larreak); belarra, zura eta su-egurra baliatzeko, hainbat naturik. Egun ez da erabiltzen.

130. *Raja edo Raxa*

1979 arte Aietxu (Urraulgoiti) eta Itzalle (Galoze) artean; 567 ha (pagoa, pinua eta haritza) izen bereko mendian. Nafarroako Erregeak Aietxuri egindako dohaintza bat zegoen jatorrian. Fazeria Aietxuri ezarritako urteko zerga garestia ordaintzen –aprobetxamenduak gozatze aldera– Itzallek lagun ziezaion ezarri zen.

131. *Rocaforte*

Zangoza eta Rocaforte artean; 63 ha larre aipatutako parajea.

132. *Roturas, Las*

XIX. mendearen azkenera arte San Adrian eta Andosilla artean; soro-lurra eta mahastiak. Larreak enkante publikoan ematen ziren errentan: urtebeteko iraupena uztailearen 1etik, euri-ostea errespetatzea (euria egin ondorengo 24 orduetan azientarik ez larratzea maiatzaren 3tik irailaren 14ra, eta 3 egunez gainerako denboran) eta mahastietara azientak sartzeko debekua.

133. *Saldias-Igoa*

1940-1950 arte, udal haren eta Basaburua Nagusiko auzo honen artean; 20 ha Ataketa mendian, Igoako mugartean. Larreak ardientzat eta behi gutxi batzuentzat; Saldiasen Igoako gaztainadi bat ere baliatzen zuen, urteko kopuru bat ordainduta.

134. *Saldias-Labaien*

Bi udalerriri horien artean Pagoeta (Saldiaskoa), Malloak eta Larrazabal (Labaiengoak) mendietako larreak elkarrekin aprobetxatzeko; 20-25 ha ardientzat kuotarik ordaindu gabe.

135. *Salobre*

Viana eta Aras artean; 500 ha larre, zur eta su-egur, erdibana; herri bakoitzak dagozkion larreen erdiak enkante bidez ematen ditu.

136. *Samindieta edo Sanindieta*

Barbarin, Lukin eta Villamayor de Monjardin artean; 38,97 ha mahasti, pinudi, zenbait soro eta, batez ere, larreak (% 50), hainbanaturik.

137. *San Isidro*

1935era arte Los Arcos/Arkueta eta Mues artean; 15 ha larre, elkarrekin aprobetxatuak.

138. *San Kristobal*

Eparotz, Lareki eta Irurozki artean (Urraulgoitiko kontzejuak); 3,5 ha larre, elkarrekin aprobetxatuak.

139. *San Pantaleon (Montejurra/Jurramendikoa)*

Villamayor de Monjardin eta Iguzkitza eta Azketa auzoen artean (guztiak Iguzkitzakoak). Desagertuta.

140. *Santa Katalina*

Saratsa (Itza) eta Aristegi (Txulapain) artean, izen bereko mendian (121 ha); Eltxoarte eta Arrabal mendiekin batera bi auzoen artean hitzartutako zabalera handieneko fazeria da (244,79 ha). Zura eta su-egurra, batik bat, elkarrekin.

141. *Sarza la Baja*

Santiago Lokiz fazeria osatzen duten 25 herrien eta Legaria, Oko eta Etauren artean, izen horretako parajeen, zeina Santiago Lokiz fazeria handiaren parte den neurrian, haren ordenantzen arabera kudeatzen baita.

142. *Sesma-Karkar*

XIX. mendean bi udal horien artean; 180 ha, lursail komunalak eta partikularrak (larreak eta su-egurra).

143. *Soranoa*

Ituren-Zubieta eta Ituren-Arantza artean, XVI. mendetik, gutxienez. Abereen aprobetxamendurako. Desagertuta.

144. *Soto, El*

1935 arte, Lapoblacion, Meano, Marañon eta Aguilar Kodes artean; 107 ha (% 80 larreak, gainerakoa soro-lurrak).

145. *Sozabala [I]*

Lanako mendi horretan kokatutako fazeria, Galbarra, Ulibarri eta Vitoria artean; 117 ha, zura eta su-egurra (arteia).

146. *Sozabala [II]*

Lana ibarreko mendi horretako fazeria, Galbarra eta Vitoria artean; 74 ha (larreak).

147. *Txandibar*

Urbiola (Iguzkitza) eta Villamayor de Monjardin artean, 346 ha larre eta soro-lur. 1935ean desagertu zen.

148. *Txikaso edo Prado Chico*

Deikaztelu eta Allo artean; 88,72 ha (soro-lur partikularrak eta larreak), belarra baliatzeko mota guztietako aziendekin, erdibana. Auzi ugari.

149. *Uharte Arakil-Irañeta*

Debate, Dizerazu edo Lizerazu ere deitua. Esandako udal horien artean Aldape izeneko parajea. 131,43 ha (hariztia, pagadia eta larreak); zura eta larreak behi-, zaldi- eta ahuntz-aziendarentzat, erdibana.

150. *Ulibarri-Vitoria*

Lanako bi leku horien artean, Gastorrena mendian; 48 ha, larreak, zura eta su-egurra (arteia), elkarrekin aprobetxatuak.

151. *Ultzamalarre*

1934ra arte Ultzamaren, Lantz hiribilduaren eta Aritzu eta Olague (biak Anuekoak) auzoen artean; 69 Ha larre, elkarrekin aprobetxatuak.

152. *Untzue, Elo, Alaitz etxaldea, Etxague, Bariain*

Bi udalerrien, Elortz ibarreko etxaldearen eta Oloritzeko bi kontzejuen artean; 700 ha Alaitz mendikatean (500 Untzue eta Elokoak eta 200 Etxague eta etxaldekoak, Bariainek larre-eskubideak baizik ez baititu). Herrian ematen zaion izenak («Erregerena») bere jatorri historikoari egiten dio erreferentzia, 1855eko desamortizazioa zela eta, erregearena izatetik orain erabiltzen dutenen eskuetara igaro baitzen. Gaur egun larrerako eskubidea da mantentzen den bakarra, nahiz eta belarra geratzen diren bizpahiru artzainei ematen zaien errentan.

153. *Uñesa*

Zangoza eta Rocaforte artean, XIX. mendearen erdialdera; 62 ha azien-
dek larreak eta ura aprobetxa ditzaten; mahastiak, olibadiak eta ereindako so-
roak errespetatzen direla.

154. *Urbaran*

Hiriberri (Arakil) eta Madotz (Larraun) artean, izen bereko mendian;
57,74 ha (hariztia, larreak eta pagadiak), belarra, larrea, urak eta basoak, berdin-
tasunez aprobetxatuak.

155. *Uxue-Epaiz*

Hiribilduaren eta Lergako auzo hustu honen artean; 26,22 ha larre, erdi-
bana.

156. *Vallezuelos*

Los Arcos/Arkueta eta Lukin artean, XIX. mendearen erdialdera, izen ho-
rretako parajea. Larreen aprobetxamendu askea.

157. *Vidago*

Azuelo eta Aguilar Kodes artean. 1885ean banatu zen. Larretarako. Dese-
gin egin zen, jabeekiko auziekin.

158. *Zarrate*

Los Arcos/Arkueta eta Lukin artean, XIX. mendearen erdialdera, izen
horretako parajea. Larreak (Lukingo jurisdikzioa eta gehienbat jabetza parti-
kularra). Arkuetako aziendek gehieneko kopuru finkatuak zituzten: 750 ardi eta
75azienda larri.

159. *Ziritza*

Aritzaleta eta Azkona artean; 14 ha larre bi herrietako aziendentzat, urte
gutzirako, eta bi urtean behin egiten den belarren enkantea irabazi duenaren
abereentzat.

160. *Zubieta-Arantza*

XVI. mendetik, gutxienez, Gorostibakoitza izeneko tokian. Abereen apro-
betxamendurako. Desagertuta.

161. *Zubieta-Labaien*

XVI. mendetik, gutxienez, Aielate eta Beolate izeneko tokietan. Abereen aprobe txamendurako. Desagertuta.

162. *Zubieta-Eratsun-Goizueta*

1703an, belar, ur eta larreen aprobe txamendua adostu zuten; Zubietak Eratsungoek eta Goizuetakoek muturra sartzearen kontra aldezen zituen azien- da-larreak (*busto*) aipatzen dira. Desagertuta.

163. *Zuriain-Antxoritz*

Esteribarko bi auzo horien arteko hitzezko akordioa, zeinaren indarrez Antxoritzeko ardiak (egunez eta dohainik) Zuriango mugarte guztian larratzen diren, hala mendi partikularrean nola erkidean eta soroetan, alpapa bildu os- tean.

164. *Zuzugaña*

Untzue eta Oloritz artean, Orizin (Oloritz) kontzejukoa den izen horretako paraje- an; 18 ha (pinudi eta larre), Untzueko ardiek aprobe txatzen dituztenak. Bada beste fazeria bat bi herrien artean, erdibana baliatzen dutena.

IV. FAZERIAK ETA ERKIDEGO FAZEROAK: ZUZENBIDE ZIBILAREN ESPARRUTIK ATERA ETA ADMINISTRAZIO-ZUZENBI- DEAN KOKATZERA BIDEAN (ONDORIO GISA)

Gaur egun, *Foru Berria* aldatzeko prozesu betean gaude. Dirudienez, erreformatuko den ataletako bat, hain zuzen, fazeriei eta erkidego fazeroei dago- kiena izango da. 1978tik hasita bizi izan dugun legediaren etengabeko bilakae- ran, erakrpen-indar handia izan du zuzenbide administratiboak izaera publikoa duten ondasunen kasuan. Doktrinaren argudioen arabera⁷³, kokapen-eragineta- rako, *Nafarroako foru-zuzenbide zibilaren Konpilazioan* aipatzen diren ondasu- nen izaera aztertu behar da, eta fazeria eta erkidego fazeroei ondasun publikoei dagokien araubidea eman behar zaie, horrela alferrikakoa eta okerra bailitzateke beroriek arau zibil batek erregulatzea. XXI. mendean aurrera goazen honetan, fazerien eta erkidego fazeroen habitata ez litzateke *Foru Berria* izan behar, hau

---

⁷³ Berrienen artean, honako hau nabarmentzen dugu: ALLI ARANGUREN, Juan Cruz, *Personas jurídicas y bienes públicos en la Compilación del Derecho privado foral de Navarra, Iura Vasconiae*, 13 (2016), 113.-156. or.

da, zuzenbide pribatutik atera eta, horren ordean, zuzenbide publikoak arautu behar lituzke.

Irtenbidea emango litzaioke horrela Nafarroan ondasun horien erregulazioan gertatzen den bikoiztasun bitxiari. Juan Cruz Allik adierazi duen bezala, Nafarroako foru-zuzenbidean existitzen diren hainbat motatako ondasun-erki-degoak, batzuetan, izaera zibileko araubideen pean daude –hala nola *Foru Berria*– eta, beste batzuetan, berriz, administrazio izaerakoan pean, adibidez, bere garaian, Nafarroako Udal-administrazioaren Erregelamendua (1928) eta orain, 6/1990 Foru Legea, Nafarroako Administrazio Lokalari buruzkoa eta bere Erregelamendua. Arau horiek haustura bat ekarri zuten, pertsona juridiko lokalak ez ezik, haien ondasunen araubidea zegokion tokian aratu baitzuten. Beraz, nolabaiteko arau-bikoiztasun bitxia dugu, gaur egun, materia berberak bai zuzenbide pribatuan eta bai zuzenbide publikoan arautuak baitaude.

Konpondu beharreko beste atal bat berrerosteari eta atzera eskuratzeari dagokiona da. Alli irakasleak gogora ekartzen du aprobetxamendu-eskubideak berrerostea eta atzera eskuratzeari mugatutako eskubideak edo domeinuak eraberritzeko modu bat dela, toki-erakundeek ondasun erkideei buruzko ahalmen guztiak eskura izan ditzaten, herritar arruntaren mesedetan. Aipatutako aprobetxamenduen eraberritze, berreroste eta desjabetzeek hainbat paraje birlanatzeari erraztea xede zuen mendien legedian dituzte aurrekariak⁷⁴. Bestalde, Nafarroako oihan ondarea babestu eta garatzeari buruzko abenduaren 31ko 13/1990 Foru Legeak lehentasunez erosteko eta atzera eskuratzeko eskubideak aitortzen ditu katalogatutako mendietan kokatutako lursailetan (15.1 art.), karga guztiak justifikatuta egotea eskatzen du (16.1 art.), abereen bazkatokiak mugatzea eta debekatzea ahalbidetzen du (24.1 art.) eta karga baten bateraezintasuna deklaratzeko baimentzen du (28.1 art.)⁷⁵.

Foru Berriak berrerostea arautzen du barrutiei (382 legea), garadietarako (390 legea) eta kanpoko auzotarrei (392 legea) dagokienez. Eta atzera eskuratzeari erregulatzen du figura berorien kasuan 383 legean (barrutiak, komuneroen atzera eskuratzeko gisa, 446 legerako lehentasunekin), 390 legean (garadiak, 446 legerako lehentasun berekin) eta 392 legean (kanpoko auzotarrak, lehentasun berdinekin); guztiak lehentasunekoak beste aitortu batzuekiko (446 legea). Berrerostea

⁷⁴ 1863ko Mendien Legeko 6. eta 9. artikulua; 1865eko maiatzaren 17ko Erregelamenduko 62. eta 75. artikulua eta hurrengoak; 1925eko urriaren 17ko Erregelamenduko 35. artikulua; 1926ko uztailaren 26ko EDko 3. eta 4. artikulua eta foroetako atzera eskuratzeari buruzko 1926ko ekainaren 25eko ED. 1957ko ekainaren 8ko Legearen 23. artikulua; otsailaren 22ko 485/1962 Dekretuak onartutako Erregelamenduko 13-17 artikulua.

⁷⁵ Ikus sakonago ALLI ARANGUREN, Juan Cruz, *El Derecho Forestal de Navarra*, Pamplona: INAP, Nafarroako Administrazio Publikoaren Institutua, 2009.

eta atzera eskuratzea fazerietara eta erkidego fazerotara hedatu behar lirateke kasu guztietarako araubide erkide batean. Edonola ere, fazeriak eta erkidego fazerioak Zuzenbide Zibiletik atera eta administrazio-legedira gehitzen diren momentuan berrikusi beharko lirateke prozesuen inguruko alderdiak, epeak eta gainontzekoak.

V. BIBLIOGRAFIA

AIZPÚN TUERO, Jesús, Comunidades de bienes, Facerías, Vecindades Foranas y Servidumbres. *Curso de Derecho Foral Navarro. 1, Derecho privado*, Pamplona: Estudio General de Navarra, 1958.

ALLI ARANGUREN, Juan Cruz, *La Mancomunidad del valle de Roncal*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1997.

-*El Derecho Forestal de Navarra*, Pamplona: Instituto Navarro de Administración Pública, 2009.

-Personas jurídicas y bienes públicos en la Compilación del Derecho privado foral de Navarra, *Iura Vasconiae*, 13 (2016), 113-156. or.

ALONSO, José, *Recopilación y comentario de los Fueros y Leyes del Antiguo Reino de Navarra, que han quedado vigentes después de la modificación hecha por la Ley Paccionada de 16 de agosto de 1841*, Madrid: Saavedra y Compañía, 1848-1849. Berrarg. Colecc. Biblioteca de Derecho Foral, núms. 1 y 2, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, 1964. 2 ale.

ÁLVAREZ MAURÍN, María Pilar, *Diplomática asturleonés: terminología toponímica*, León: Universidad de León, 1994.

ARÍN Y DORRONSORO, Felipe, *Problemas agrarios. Estudio jurídico-social de las corralizas, servidumbres, montes y comunidades de Navarra*, Heraldo Segoviano, Imp. Carlos Martín, 1930.

ARIZKUN CELA, Alejandro, Las facerías en el Pirineo navarro: una perspectiva historico-económica, *Iura Vasconiae*, 1 (2004), 299-314. or.

ARREGUI GIL, José, Comentario a las Leyes 379-392. Manuel Albaladejo (zuz.), *Comentarios al Código civil Compilaciones forales. Tomo 38, vol. 1*, Madrid: EDERSA, 2002, 162-242. or.

ARVIZU, Fernando, Problemas de límites y facerías entre los valles navarros y franceses del Pirineo, *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, XV (1983), 5-38. or.

-Problemas de límites y facerías entre los valles navarros y franceses del Pirineo (Apéndice documental), *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, XVI (1984), 83-136. or.

- El conflicto de los Alduides (Pirineo Navarro): estudio institucional de los problemas de límites, pastos y facerías según la documentación inédita de los archivos franceses (siglos XVII-XIX)*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1992.
- La Solución institucional del conflicto fronterizo de los Alduides (Pirineo Navarro): estudio de las negociaciones entre España y Francia desde 1829 hasta la conclusión del Tratado de límites de 1856, según la documentación inédita de los Ministerios de Asuntos Exteriores de Francia y España*, Pamplona: Departamento de Presidencia e Interior, 1997.
- BIELZA DE ORY, Vicente, *Tierra Estella. Estudio geográfico*, Pamplona: Institución Príncipe de Viana, 1972.
- CARO BAROJA, Julio, *Etnografía histórica de Navarra*, I, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1971.
- ETXEGOIEN, Joxe, Garazi-Aezkoa fazienda, *Geronimo de Uztariz*, 14 (1997), 127-166. or.
- FAIRÉN GUILLÉN, Victor, Contribución al estudio de la Facería internacional de los Valles de Roncal y Baretous, *Príncipe de Viana*, VII, 42 (1946), 271-296. or.
- Sobre las facerías Internacionales de Navarra, *Príncipe de Viana*, XVI, 61 (1955), 507-524. or.
- Facerías internacionales pirenaicas*, Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1956.
- FLORISTÁN SAMANES, Alfredo et alii, Facerías. Bardenas Reales. *Gran Atlas de Navarra*, I, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1986, 181. or.
- FLORISTÁN SAMANES, Alfredo eta DE TORRES LUNA, Mª Pilar, Distribución geográfica de las facerías navarras. *Miscelánea José Mª Lacarra. Estudios de Geografía*, Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 1968, 33-57. or.
- GALÁN LORDA, Mercedes eta ZUBIRI JAURRIETA, Amparo, *Los términos faceros de la Merindad de Pamplona. Estudio histórico-jurídico*, Pamplona: Instituto Navarro de Administración Pública, 2005.
- GRAN ENCICLOPEDIA NAVARRA (GEN)*, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1990. 11 ale.
- HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, C., *Régimen jurídico-administrativo de la Universidad del Valle de Salazar*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1990.
- IDOATE, Florencio, *El tributo de las Tres Vacas*, «Navarra. Temas de Cultura Popular», 81, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, 1970.
- IMBULUZQUETA ALCASENA, Gabriel, Ocaso de una economía y unas formas de vida tradicionales. *Signos de identidad histórica para Navarra*, II, Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra, 1996.

- IÑIGO ARIZTEGI, Andres, *Toponomástica histórica del valle de Santesteban de Lerín (Regata del Ezkurra)*, Pamplona: Gobierno de Navarra, 1996.
- IRIBARREN, José María, *Vocabulario navarro*, Pamplona: Institución Príncipe de Viana, 1984, (2. argitalpena, Ricardo Ollaquindiak prestatua), 397. or.
- JIMENO JURÍO, José María (zuz.), *Nafarroako toponimia eta mapagintza. Toponimia y cartografía de Navarra*, Iruña: Nafarroako Gobernua-Gobierno de Navarra, 1992-1998.
- LACARRA MENDILUCE, Victoriano, *Instituciones de Derecho Civil Navarro*, Pamplona: Imprenta Provincial, 1917 y 1932. 2 vols. Berrarg. *Instituciones de Derecho civil navarro*, Biblioteca de Derecho Foral, 6, Pamplona: Diputación Foral de Navarra; Aranzadi, 1965.
- MARTÍNEZ MONTOYA, Josetxu, *Pueblos, ritos y montañas. Prácticas vecinales y religiosas en el tiempo y en el espacio de la comunidad rural (Valle de Arana -Álava- Euskal Herria). Ensayo antropológico*, Bilbao: Desclée De Brouwer, 1996.
- SABATER BAYLE, Elsa, *Derecho civil navarro. Parte General; Obligaciones, estipulaciones y contratos; Derechos reales*, Pamplona: Marcial Pons, 2009.
- SALCEDO IZU, Joaquín, *Reversión del Monte Aézcoa*, Pamplona, 1987.
- SALINAS QUIJADA, Francisco, *Estudios de Historia del Derecho Foral de Navarra*, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, 1978.
- Manual de Derecho Civil Navarro*, Pamplona: Aranzadi, 1980.
- SANCHO REBULLIDA, Francisco de Asís, El sistema de derechos reales en el Fuero Nuevo de Navarra, *Anuario de Derecho Civil*, XXVII, 1974, pp. 67-90.
- URMENETA SESMA, Lázaro, *El valle de Erro y el tratado de límites entre España y Francia de 2 de Diciembre de 1856*, Pamplona: Imp. El Secretariado Navarro, 1954.
- URZAINQUI MIQUELEIZ, Asunción, *Comunidades de montes en Guipúzcoa: las panzonerías. Cuadernos Universitarios*, San Sebastián: Universidad de Deusto, 1990.
- ZUDAIRE, Eulogio, Facerías de la cuenca Baztan-Bidasoa, *Príncipe de Viana*, XXVIII, 106-107 (1967), 97-126. or. eta XXVIII, 108-109 (1967), 161-242. or.